

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ

Тамара Полонська

**Профільне навчання
іноземної мови
учнів старшої школи**

Київ
Педагогічна думка
2014

УДК 373.5.018.556
ББК 74.268.1
П52

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту педагогіки НАПН України
(протокол № 9 від 27 червня 2013 року)*

Рецензенти:

Н. М. Бібік, дійсний член НАПН, доктор педагогічних наук, професор

Е. Д. Онашко, учитель англійської мови вищої категорії школи І-ІІІ ступенів № 238 Деснянського району міста Києва

Полонська Т. К.

П52 Профільне навчання іноземної мови учнів старшої школи : метод. рек. / Т. К. Полонська. – К.: Педагогічна думка, 2014- 80 с.
ISBN 978-966-644-377-2

У методичних рекомендаціях розглядаються актуальні питання організації профільного навчання іноземної мови учнів старшої школи загальноосвітніх навчальних закладів України (на прикладі англійської мови). Особливу увагу звернемо на базові компоненти профільного навчання іноземної мови: елективні курси, професійну орієнтацію, мовне портфоліо.

Методичні рекомендації призначено вчителям іноземних мов ЗНЗ, методистам інститутів післядипломної педагогічної освіти, студентам вищих педагогічних навчальних закладів – майбутнім учителям іноземних мов, аспірантам і науковцям, які досліджують окремі проблеми профільного навчання іноземних мов, учням ЗНЗ, і всім тим, кого цікавлять питання профільного навчання іноземних мов.

**УДК 373.5.018.556
ББК 74.268.1**

ISBN 978-966-644-377-2

© Інститут педагогіки НАПН,
України, 2014
© Полонська Т.К., 2014
© Педагогічна думка, 2014

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. Місце і роль іноземної мови у профілізації сучасної шкільної освіти	5
2. Психологічні особливості старшокласників і роль мотивації у процесі навчання іноземної мови	12
3. Допрофільна підготовка як невід’ємний компонент профільного навчання іноземної мови	18
4. Формування професійного самовизначення старших школярів у процесі профільного навчання іноземної мови	27
5. Роль елективних курсів у профільному навчанні іноземної мови учнів старшої школи	38
6. Мовне портфоліо як нова форма оцінювання навчальних досягнень старшокласників з іноземної мови	48
7. Інноваційні методи навчання іноземної мови учнів старшої школи	63
8. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі навчання іноземної мови учнів старшої школи	72
ВИСНОВКИ	77
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	78

ВСТУП

Профілізація школи на сьогоднішній день є одним із важливих напрямів модернізації української загальної освіти. Уведення профільного навчання у старших (10–11-х) класах загальноосвітніх навчальних закладів обумовлено сучасними тенденціями розвитку національної освіти, соціальним замовленням до школи з боку держави та суспільства, соціально-економічним і соціально-культурним розвитком України, а також аналізом позитивного досвіду шкільної освіти зарубіжних країн.

Теоретичною базою впровадження профільного навчання є закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Концепції профільного навчання у старшій школі, Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти та інших нормативно-правових документах.

Основні теоретичні напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених з урахуванням практичного досвіду в організації навчання старшокласників утілено в Концепції профільного навчання у старшій школі. Цей документ визначає базові поняття й основні підходи до вирішення проблеми профільності старшої школи: окреслює сутність, мету і принципи організації профільного навчання, його структуру і форми організації, розкриває призначення допрофільної підготовки як невід’ємного компонента профільного навчання.

У системі сучасної освіти іноземна мова займає особливе місце в силу своїх соціальних, пізнавальних і розвивальних функцій як ще один засіб спілкування, пізнання навколишнього світу та розширення його кордонів. Профільне навчання іноземної мови – це цілеспрямована підготовка учнів до подальшої навчальної і/або професійної діяльності, пов’язаної з використанням іноземної мови як об’єкта майбутньої (професійної) діяльності або як засобу професійної комунікації.

У методичних рекомендаціях розглядається широке коло питань, пов’язаних із профільним навчанням іноземної мови учнів 10–11-х класів ЗНЗ. Зокрема, автор окреслює структуру і зміст профільного навчання іноземної мови учнів старшої школи, розкриває психологічні особливості старшокласників і роль мотивації при навчанні іноземної мови, визначає та характеризує основні складники профільного навчання іноземної мови: елективні курси, професійну орієнтацію, учнівське мовне портфоліо.

Текстовий матеріал методичних рекомендацій доповнюється таблицями, рисунками, діаграмами, прикладами інноваційних методів і прийомів навчання іноземної мови старшокласників тощо.

Рекомендації призначено вчителям іноземних мов ЗНЗ, методистам з іноземних мов інститутів післядипломної педагогічної освіти, студентам вищих педагогічних навчальних закладів – майбутнім учителям іноземних мов, аспірантам і науковцям, які досліджують окремі проблеми профільного навчання іноземних мов учнів ЗНЗ, і всім тим, кого цікавлять питання навчання іноземних мов в цілому і профільного зокрема.

1. МІСЦЕ І РОЛЬ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ПРОФІЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У Концепції профільного навчання у старшій школі одним із пріоритетних напрямів освітньої політики визначено створення системи профільного навчання в 10–11-х класах загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ).

Основними цілями запровадження профільного навчання є:

- забезпечення профільного (розширеного) вивчення окремих навчальних предметів згідно з програмами загальної середньої освіти;
- створення умов для істотної диференціації змісту навчання старшокласників із широкими і гнучкими можливостями побудови ними індивідуальних освітніх програм;
- сприяння встановленню рівного доступу до повноцінної освіти різним категоріям учнів відповідно до їхніх здібностей, індивідуальних нахилів і потреб;
- розширення можливостей соціалізації школярів, забезпечення наступності між загальною і професійною освітою, у тому числі ефективнішої підготовки випускників школи до засвоєння програм вищої професійної освіти;
- виховання особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання та мобільності в умовах реформування сучасного суспільства.

На думку ряду вчених, серед яких Н.М. Бібік, В.П. Бондарев, П.С. Лернер, С.М. Чистякова та інші, профільне навчання – це особливий вид диференціації та індивідуалізації навчання, форма організації навчальної діяльності старшокласників, при якій враховуються їхні інтереси, нахили і здібності, створюються умови для максимального розвитку учнів відповідно до їхніх пізнавальних і професійних намірів завдяки особливій структурі, змісту й організації навчального процесу.

Профільність є не просто поглибленням знань з одного, двох чи більше навчальних предметів, а практичним досвідом діяльності в певній професійній сфері, спрямованим на формування інтегрованих знань і соціальних компетентностей учнів. Так, зокрема, метою філологічного профілю навчання іноземних мов у старших класах загальноосвітніх навчальних закладів є задоволення професійного інтересу школярів до занять мовами і філологією. При цьому практичні завдання можуть ставитися різні, залежно від конкретних педагогічних умов навчання, потреб учнів і наявності відповідних кадрів. Наприклад, це може бути підготовка гідів-перекладачів або перекладачів технічної чи художньої літератури, науково-дослідна діяльність у галузі конкретної мови, або загального і порівняльного мовознавства, оволодіння елементарними дидактичними навичками та підготовка до вступу на мовні факультети педагогічних вищих навчальних закладів (ВНЗ).

Щодо ролі іноземних мов у нефілологічному профілі, то варто зазначити, що іноземна мова (ІМ) може бути інтегрована в будь-який нефілологічний

профіль, якщо школа вважатиме це за можливе й доцільне. У нефілологічних профілях ІМ виступає не лише метою, але й засобом вивчення іншої нелінгвістичної предметної галузі (наприклад, економіки, історії, інформатики тощо), причому засобом, яким слід добре володіти. Поглиблене вивчення ІМ в межах нефілологічного профілю проявляється в більшій увазі до мовних форм, мовних закономірностей, а також соціокультурних особливостей мови, що вивчається, і забезпечується більшою кількістю годин, ніж у базовому курсі. Варто підкреслити, що профільне вивчення ІМ у старших класах нефілологічного профілю є на сьогоднішній день самим затребуваним.

У системі сучасної освіти ІМ займає особливе місце в силу своїх соціальних, пізнавальних і розвивальних функцій як ще один засіб спілкування, пізнання оточуючого світу та розширення його кордонів. Вивчення ІМ є ефективним засобом соціалізації, самовираження, інтелектуального, емоційного і морального розвитку особистості. Інтернаціоналізація всіх сфер суспільного життя, що посилилася останнім часом, робить життєво важливим і з практичної точки зору володіння ІМ. Немає особливої необхідності говорити про виховну і розвивальну функції ІМ як самостійного, ізольованого від єдиної системи виховання та розвитку особистості процесу. У будь-якій освітній системі він вписується в єдиний процес розвитку мотивації учіння, пам'яті, інтелектуальних здібностей, самостійності, ініціативності та інших якостей особистості.

Іншомовна діяльність у межах освітнього процесу в школі має ознаки цілісності (мова – сукупність видів мовленнєвої діяльності) та організованості (взаємодія всіх видів мовленнєвої діяльності); вона тісно пов'язана зі змістом освіти і має ряд особливостей.

По-перше, «Іноземна мова» – це навчальний предмет, який викладається власне іноземною мовою, або з її використанням. З одного боку, ІМ може не бути профільним предметом, у зв'язку з чим висока мовна компетентність вважається лише умовно. З іншого, зважаючи на те, що навчальний план передбачає державну підсумкову атестацію з іноземної мови в 11 класі, якщо це профільний предмет, іншомовна діяльність старшокласника має представляти вираження науково обґрунтованого використання ІМ як мови навчання. При цьому рівень мовних знань учнів старших класів має бути достатнім.

По-друге, як відзначалося вище, навчання ІМ являє собою навчання комплексу різних видів мовленнєвої діяльності.

По-третє, ступінь оволодіння ІМ розглядається на рівні автоматизованої навички. Ця особливість належить до загальної специфіки ІМ як предмета, що викладається, і означає, що старшокласник повинен не лише завчити певний обсяг навчального матеріалу і відтворити його на заліку чи екзамені, але й розмістити цей матеріал в довготривалій пам'яті з метою подальшого багаторазового відтворення та використання. Навчання ІМ принципово від-

різняється від навчання інших шкільних предметів. Механізми цього процесу завжди є індивідуальними для кожного учня, а способи запам'ятовування явищ мови – індивідуалізованими, тому діяльність школяра має бути організована максимально ефективно. А це можливо за оптимального управління пізнавальною та навчальною діяльністю, пов'язаного зі знанням індивідуальних особливостей старшокласників у галузі вивчення іноземних мов.

Варто зазначити, що оволодіння ІМ орієнтовано не лише на діяльність і спілкування, тобто на співрозмовника, і не тільки на образ світу, тобто на свідомість, але й на особистість учня. Воно пов'язано з цілим рядом особистісних моментів, до яких відноситься мотивація, та або інша настанова (установка за Узнадзе), проблема Я-особистісної та групової ідентичності тощо. Особливою проблемою є ставлення людини до мови і позитивна або негативна настанова на мовлення цією мовою.

Таким чином, психолого-педагогічна проблема оволодіння ІМ являє собою багатокомпонентний, інтегральний комплекс, який охоплює практично всю різноманітність особистісно-індивідуальних і суб'єктно-діяльнісних проявів особистісної активності.

Профільне навчання ІМ є цілеспрямованою підготовкою учнів до подальшої навчальної і/або професійної діяльності, пов'язаної з використанням ІМ як об'єкта майбутньої спеціальності або як засобу професійної комунікації. Отже, профільне навчання – це не просто глибше вивчення предмета, це, перш за все, спеціальна система заходів, що спрямовує учнів на діяльнісне застосування своїх іншомовних знань і вмінь, орієнтує засобами ІМ на майбутню професійну діяльність.

Цілі профільного навчання ІМ мають два аспекти: предметний і особистісний. Предметний аспект – це оволодіння школярами основами наукових знань, загальна підготовка до практичної діяльності та формування наукових переконань. Особистісний аспект передбачає розвиток умінь мислити (оволодіння певними розумовими операціями: класифікацією, синтезом, порівнянням, рефлексією тощо), розвиток творчих і пізнавальних здібностей, а також певних психологічних якостей, зокрема: сприйняття, уваги, пам'яті, уваги, рухової сфери, формування потреб, мотивів поведінки і системи цінностей.

На старшому етапі навчання ІМ учні повинні в повному обсязі оволодіти структурою навчальної діяльності та всіма необхідними для її реалізації навчальними діями і вміннями. На цьому етапі у старшокласників має бути сформована не лише здатність до рефлексії своєї навчальної діяльності в усіх її компонентах, але й здатність до рефлексії своїх власних здібностей і можливостей використовувати ІМ як засіб комунікації. У старшій школі особливого значення набуває формування особистості учня як активного суб'єкта власної навчальної діяльності з оволодіння ІМ. Випускник школи повинен володіти знаннями з ІМ, що складають цілісну картину світу, а також мати необхідні навички й уміння здійснювати різні види діяльності.

Він має бути готовим до міжособистісної та міжкультурної співпраці і в межах своєї країни, і на міжнародному рівні.

Профільне навчання іноземної мови в ЗНЗ, що вводиться лише в 10-му класі, ні в якому разі не можна прирівнювати до профільної підготовки у школах із поглибленим її вивченням, де діти орієнтовані на мовний профіль із самого початку вивчення мови і відповідним чином умотивовані. Більшість учнів старшої школи розуміє значення вивчення ІМ і затребуваність її в сучасному світі, проте рівень їхнього володіння цією мовою надто різниться. Одним учням легко дається ІМ, вони залюбки її вивчають, незважаючи на те що свою майбутню професійну діяльність не збираються пов'язувати зі знанням ІМ. Інші, навпаки, виявляють великий інтерес і завзяття до вивчення ІМ, переконані в необхідності досконалого володіння нею, і хотіли б у майбутньому здобути професію, безпосередньо пов'язану з ІМ. Проте, існує категорія учнів, яким ІМ дається важко, вони значно відстають у навчанні від своїх ровесників, утратили мотивацію до її вивчення, хоча, можливо, і хотіли б володіти нею на елементарному комунікативному рівні.

Метою профільного навчання ІМ є досягнення рівня іншомовної комунікативної компетенції, який наближується до рівня навченості B2 у термінах Ради Європи. Разом із тим, завдання профільного навчання цього навчального предмета значною мірою диференціюється з урахуванням сфери майбутньої професійної діяльності школярів. При цьому спеціалізація може варіюватися залежно від таких професійних прагнень учнів: наміру продовжити профільне вивчення ІМ в лінгвістичному/мовному педагогічному ВНЗ; бажання використовувати ІМ як засіб оволодіння іншою предметною галуззю; планів використовувати ІМ у практичній діяльності безпосередньо після закінчення школи, наприклад, гідом-перекладачем, секретарем-референтом зі знаннями іноземної мови тощо.

Основні функції іншомовної освіти закладено в її призначенні, а саме:

- 1) забезпечити завершення мовної загальноосвітньої підготовки випускників школи;
- 2) допомогти старшокласникам у самовизначення та у визначенні ролі ІМ в їхніх подальших планах на майбутнє;
- 3) створити базу для можливого використання ІМ у трудовій діяльності після закінчення школи;
- 4) націлити і підготувати учнів старших класів до продовження мовної професійної освіти, де ІМ може бути метою професійної діяльності або засобом для оволодіння іншою предметною галуззю.

Відповідно до Концепції профільного навчання у старшій школі профіль навчання охоплює таку сукупність предметів: базові загальноосвітні предмети, профільні предмети і елективні курси.

Базові загальноосвітні предмети є обов'язковими для всіх учнів у всіх профілях навчання. Тобто, ці предмети відображають обов'язкову для всіх

школярів інваріантну складову частину освіти і спрямовані на завершення їхньої загальноосвітньої підготовки. Іноземна мова серед інших навчальних предметів також є обов'язковим предметом.

Профільні загальноосвітні предмети – це предмети підвищеного рівня, що визначають спрямованість кожного конкретного профілю навчання і є обов'язковими для учнів, які обрали цей профіль навчання. Ці предмети забезпечують поглиблене його вивчення. Так, наприклад, іноземна мова є профільним навчальним предметом у філологічному напрямі (профіль навчання «іноземна філологія»).

Елективні курси – це обов'язкові курси за вибором учнів, що входять до складу профілю навчання у старшій школі та реалізуються за рахунок шкільного компонента навчального плану. Елективні курси повинні мати ту ж предметну спрямованість, що і профільний курс. Так, стосовно філологічного профілю актуальними можуть бути, наприклад, курси основ лінгвістики і англійської (або іншої) мови, перекладацької діяльності, літератури і культури країни мови, що вивчається тощо. У класах нефілологічного профілю елективні курси будуть мати іншу спрямованість, наприклад, ділової англійської мови, основ журналістики тощо.

На наш погляд, найбільш наочно структуру профільного навчання іноземної мови у школах Росії подала вчений-методист І.Л. Бім. Якщо застосувати її підхід до національної іншомовної освіти і дещо трансформувати, то графічно структура профільного навчання іноземної мови в ЗНЗ України матиме такий вигляд (*табл. 1*).

Таблиця 1

Структура профільного навчання іноземної мови

Профільний курс (НЕ МЕНШЕ 5 ГОДИН НА ТИЖДЕНЬ)! <i>Базовий курс (3 години)</i>		1 РІВЕНЬ
+		
завдання на детальніше опрацювання матеріалів базового курсу (за рахунок завдань на всебічний аналіз текстів, реферування, анутовання тощо), а також, які спрямовують на використання модулів		2 РІВЕНЬ
+		
додатковий професійно-орієнтований матеріал і відповідні способи діяльності, що містяться в модулях, наприклад:		3 РІВЕНЬ
<i>Модуль 1:</i> Дещо про мови і науки про мови	<i>Модуль 2:</i> З історії літератури	<i>Модуль 3:</i> З історії Німеччини (ін.)
Елективні курси		Практики
		4 РІВЕНЬ

Як видно зі схеми, профілізація при навчанні ІМ учнів старшої школи здійснюється на чотирьох рівнях. Поглиблення професійно-орієнтованого навчання відбувається за рахунок:

1) ретельнішого опрацювання інваріантної частини (ядра) змісту навчання (2-ий рівень);

2) підключення модулів із додатковим профільно-орієнтованим матеріалом, який співвідноситься із професійною спрямованістю профілю (3-ій рівень);

3) залучення елективних курсів і практик (4-ий рівень).

Приблизне співвідношення обсягу базових загальноосвітніх предметів, профільних загальноосвітніх предметів і елективних курсів визначається пропорцією 50:30:20.

Відповідно до Концепції профільного навчання у старшій школі профіль навчання *іноземна філологія* разом із двома іншими профілями (*українська філологія, історико-філологічний*) віднесено до *філологічного* напрямку. У цьому напрямі ІМ разом із літературою і країнознавством виступає метою поглибленого вивчення цього навчального предмета. В інших профілях ІМ є також і засобом вивчення іншої предметної галузі, яким необхідно добре володіти (наприклад, історії, географії, інформатики, економіки, природничих дисциплін).

Профільний рівень оволодіння ІМ у філологічному напрямі передбачає поглиблене і професійно зорієнтоване вивчення предмета і на нього відведено 5 год. на тиждень. На другу іноземну мову на профільному рівні в 10–11-х класах відводиться 3 год.

Оволодіння ІМ у природничо-математичному, технологічному, художньо-естетичному і спортивному напрямках здійснюється відповідно до рівня стандарту (3 год. на тиждень). Тут ІМ не є профільним чи базовим предметом (наприклад, ІМ у фізико-математичному профілі).

Учні, які обрали профільними предмети суспільно-гуманітарного напрямку, продовжують вивчати ІМ згідно з академічним рівнем (3 год. на тиждень), де ІМ не є профільним предметом, але є базовим (наприклад, ІМ в історичному профілі).

Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення ЕК, факультативів становить у 10-му класі 5,5 год., в 11-му – 5 год.

Якість навчальної підготовленості учнів у випускному класі (рівень стандарту й академічний рівень) має досягти рівня В1 за шкалою, рекомендованою європейськими стандартами. Рівень навчальних досягнень випускників профільної школи має становити показника В2. Для досягнення зазначених показників вчителів слід пам'ятати, що в цьому віці малоефективними є ті методи і прийоми, котрі давали помітні результати на попередніх ступенях навчання. Учні старшого віку неохоче імітують і виконують механічні завдання, мету виконання яких вони не розуміють. Натомість,

вони з інтересом читають змістовні тексти. Ще більшу роль, ніж в основній школі, відіграють самостійні види роботи над мовою, особливо в тих учнів, які бажають серйозно вивчати мову.

Проте, разом з іними дослідниками (Н. П. Басай, В. Г. Редько та ін.), вважаємо що теоретичну модель процесу навчання іноземних мов у сучасній старшій школі доцільно розглядати виходячи з двох рівнів: рівня стандарту і профільного рівня.

Особливістю профільного навчання є застосування низки нових інформаційних технологій. Ставляться завдання комплексного використання технічних засобів навчання, переходу від репродуктивних форм навчальної діяльності до самостійних, пошуково-дослідницьких видів роботи, перенесення акценту на аналітичний компонент навчальної діяльності, формування комунікативної культури учнів і розвиток умінь роботи з різними типами інформації тощо, про що йтиметься далі.

Виходячи з того, що профільне навчання – це засіб диференціації та індивідуалізації учнів, воно (профільне навчання) вимагає реалізації особистісно орієнтованого підходу в навчальному процесі, при якому кожен старшокласник може вибудовувати індивідуальний освітній шлях, або особистий професійний план за умови створення необхідних умов для його навчання відповідно до професійних інтересів завдяки особливій структурі, змістові й організації навчального процесу. Це зобов'язує вчителів орієнтувати навчальний процес не лише на засвоєння учнями певних знань, але й на розвиток їхніх пізнавальних здібностей.

Окрім того, при навчанні учнів старших класів у непрофільних класах, де предмет «Іноземна мова» є основним, елективні інтегровані курси з ІМ забезпечують реалізацію міжпредметних зв'язків і повторення раніше вивченого матеріалу, а також сприяють засвоєнню нового матеріалу.

Навчання старшокласників ІМ в рамках обраного профілю має допомогти ліквідувати неузгодженість у практиці навчання цього предмета на різних етапах. Так, у рамках філологічного профілю, який включає в себе основний курс, об'єднані такі предмети, як українська мова та іноземна, котрі виступають в єдності з курсом літератури мови, що вивчається, і країнознавством. Ці предмети є основою цього профілю. Окрім того, будь-який профіль необхідно розширити за рахунок елективних курсів, наприклад, основ мовознавства, ділової англійської мови тощо.

Іноземна мова є не лише профільним предметом, але й базовим непрофільним. Отже, ІМ необхідно вивчати незалежно від профілю навчання, але відповідно до останнього має бути програма викладання. Так, наприклад, у філологічному профілі, природно, мають вводитися елективні курси з країнознавства, історії країни, мова якої вивчається, фонетики, граматики, усного мовлення, читання тощо, спрямовані на розвиток комунікативних умінь, знань спеціалізованих термінів, техніки перекладу тощо, тому що цей комплекс предметів дозволить учням старших класів здобути більше знань, необхідних для вступу до лінгвістичного вищого навчального закладу або на філологічні факультети

університетів/академій. При цьому доречно було б, на наш погляд, увести вивчення або ознайомлення з іще однією або декількома іноземними мовами.

2. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ І РОЛЬ МОТИВАЦІЇ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Питання врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів було і продовжує залишатися однією з актуальних проблем навчання іноземних мов. У цьому зв'язку все більшого значення набуває проблема внутрішніх потенційних можливостей особистості.

Дослідження вчених дозволили виявити ступінь і характер зв'язків успішності навчання з індивідуально-психологічними особливостями учнів, розкрити найважливіші параметри індивідуальності, що впливають на характер оволодіння іноземною мовою (В.О. Артемов, Б.В. Беляєв, І.О. Зимня та ін.). Проте, проблема врахування вікових та індивідуальних відмінностей у навчанні ІМ досі залишається недостатньо вивченою. Незважаючи на те, що навчання ІМ охоплює увесь шкільний період, а в деяких випадках воно розпочинається з дитячого садка і закінчується у вищому навчальному закладі, рівень засвоєння ІМ залишається, як правило, недостатнім для її використання у практичному житті людини. Серед причин цього факту є, на наш погляд, недостатність урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів у процесі їхнього навчання ІМ.

Одним із головних питань теорії індивідуального розвитку людини є саме питання про співвідношення вікових, типологічних та індивідуальних особливостей людини, про суперечливі та змінювані взаємозв'язки між ними (Б.Г. Ананьєв). Своєрідне їх поєднання буде складати основу для можливостей розвитку психіки в певних напрямках і тим самим сприяти прояву й розвитку здібностей до засвоєння навчальних дисциплін, зокрема іноземної мови.

Із віком у роки шкільного навчання збільшується вага вербальної пам'яті, велику роль починає відігравати образне осмислене запам'ятовування, творче мислення, з'являється здатність установлювати причинно-наслідкові зв'язки, більшою різноманітністю характеризується мовленнєво-розумова діяльність.

Успішність засвоєння ІМ на різних вікових етапах визначається домінуванням різних компонентів у структурі іншомовних здібностей. Якщо на початковому етапі навчання успішне оволодіння ІМ переважно пов'язане з домінуванням особистісних параметрів, то на старших ступенях засвоєння ІМ визначають когнітивні та психофізіологічні показники. У той же час особистісні фактори використовуються у старшій школі недостатньо.

Вік учнів старших класів (15–18 років) психологи відносять до старшого підліткового віку або до ранньої юності. Ранню юність вважають третім світом, що існує між дитинством і дорослістю. Цей вік характеризується цілим рядом психологічних особливостей. Між тим вікова своєрідність цього періоду розвитку різниться великою визначеністю, що відбивається на всіх сторонах навчання і шкільного життя старшокласників.

Нинішній учень старшої школи є продуктом сучасного життя, він є водночас складним, цікавим і суперечливим. У старшому шкільному віці завершується фізичне дозрівання індивіда. За своїм фізичним розвитком сьгоднішні школярі 17 років відповідають 22-річним молодим людям 30-х років минулого століття.

У ранньому юнацькому віці відбуваються якісні зміни всіх сторін психічної діяльності. Сприймання стає довільним, воно проявляється в перцептивних діях планомірного спостереження за певними об'єктами, своїми діями, поведінкою, переживаннями, думками. Помітних змін зазнає пам'ять старшокласників: у них відзначається домінування словесно-логічної, тривалої пам'яті, збільшується довільність пам'яті, зростає продуктивність логічного запам'ятовування, удосконалюються засоби запам'ятовування. Від організації розумової діяльності залежить і продуктивність мимовільної пам'яті, роль якої не зменшується. Мимовільно запам'ятовується передусім те, що пов'язано з інтересами і потребами старшокласників, їхніми планами на майбутнє.

Розглянемо детальніше компоненти пізнавальних процесів учнів старших класів і їх вплив на вивчення іноземної мови.

Одним із важливих аспектів психічного розвитку старшокласників є інтенсивне інтелектуальне дозрівання, провідна роль в якому відводиться розвитку **мислення**. Центром когнітивного розвитку старшокласників є становлення словесно-логічного мислення. Відбувається перехід до вищих рівнів абстрактного й узагальнюючого мислення. Наукові поняття стають не тільки предметом вивчення, але й інструментом пізнання. Учні цього віку здатні усвідомлено оволодівати логічними операціями (аналізом, синтезом, порівнянням, рефлексією, абстрагуванням, конкретизацією, узагальненням). У них виробляється індивідуальний когнітивний стиль розв'язування пізнавальних і практичних завдань, формуються індивідуальні особливості мислення, зокрема: глибина, гнучкість, широта, усвідомленість, самостійність, критичність тощо. Мислення різних учнів одного й того ж віку відрізняється співвідношенням наочно-образних і словесно-логічних компонентів, а також рівнем продуктивності. Зокрема, у процесі навчання іноземної мови особливості мислення учнів впливають на швидкість формування вербальних зв'язків і функціонально-мовних узагальнень, гнучкість трансформаційних процесів тощо. Залежно від рівня розвитку продуктивного мислення школяра і характеру навчальної мети вчитель повинен спрямовувати його мислення в напрямі від конкретного до абстрактного і навпаки. Зважаючи на це, наявність індивідуальних відмінностей мислення вимагає різних прийомів навчання ІМ. Оскільки у старшокласників спостерігається синтез стосовно високої абстрактно-логічної форми мислення, він (синтез) визначає появу в їхній аналітичній діяльності критичних рис, прагнення до обговорення проблем, які їх хвилюють. Звідси випливає, що способом

організації предметного змісту спілкування на уроках ІМ у старших класах має бути проблема.

Разом із розвитком абстрактного й цілісного мислення в учнів старших класів відбувається перехід до вищих рівнів **мовлення**. Мислення функціонує в єдності з мовленням і в ньому воно проявляється (Л.С. Виготський). Завдяки розвитку мислення мовлення юнаків і юначок ускладнюється за змістом і структурою. Розширюється їхній активний і пасивний словниковий запас. Удосконалюється усне й письмове висловлювання думки. Відбувається перехід від розгорнутого до скороченого (стислого) внутрішнього мовлення, яке стає основою розумових дій. Старшокласники характеризуються значно вищим рівнем комунікативного розвитку, ніж учні основної школи. Вони досконаліше володіють морфологічними і синтаксичними аспектами мовлення, зв'язністю, логічністю й послідовністю висловлювання. В їхньому мовленні проявляються вміння аналізувати, зіставляти, узагальнювати, робити висновки, прогнозувати. Усе це передбачає, з одного боку, необхідність у відповідному мовленнєвому матеріалі, а також використання в навчальному процесі письмових та аудіо- текстів автентичного характеру. З іншого боку, виникає необхідність у нових іншомовних мовленнєвих умінях, нерозвинених на попередніх ступенях навчання, які забезпечують реалізацію функцій регуляції й узагальнення, наприклад, умінь спілкуватися в такій організаційній формі як дискусія. Оскільки одиницею навченості ІМ сьогодні постає не слово, не речення, а текст, то у процесі навчання ІМ допускається аналогія із процесом навчання рідної мови, а коло пізнавальних інтересів і потреб розширюється.

Не менш важливу роль, ніж мовлення, в оволодінні ІМ відіграє **пам'ять**. У ранньому юнацькому віці в учнів виникає прагнення оволодіти своєю пам'яттю, керувати нею, підвищувати її продуктивність. Варто зважати на той факт, що запам'ятовування не зводиться до розуміння, потрібні спеціальні прийоми запам'ятовування й відтворення, збереження свідомо за своєю інформації. Матеріал, який підлягає запам'ятовуванню, спочатку надходить до короткочасної пам'яті, а потім за допомогою вправ має бути переведений до тривалої пам'яті (В.Я. Ляудіс). Обидва види пам'яті мають велике значення для реалізації мовленнєвої діяльності. Основна тенденція в розвитку пам'яті учня старшої школи характеризується подальшим зростанням і зміцненням її довільності. Як зазначають психологи, в учнів старших класів домінує в основному довільне запам'ятовування, яке виявляється ефективним в тому випадку, якщо вони усвідомлюють необхідність і доцільність запам'ятовування того чи іншого матеріалу, а також ефективність кінцевого результату. Запам'ятати матеріал допоможе усвідомлення характерних особливостей цього матеріалу, співвіднесення і смислове групування об'єктів запам'ятовування, а також опора на інтенсивну роботу. Характерно, що в юнаків і юначок цього віку більше ніж у підлітків роз-

винений самоаналіз, і вони є самокритичнішими за учнів основної школи. Цей факт дозволяє краще організувати роботу щодо усунення недоліків за допомогою виконання індивідуальних завдань. На старшому ступені актуальнішою стає поєднання індивідуальної, парної і групової форм роботи (із домінуванням останньої), де вчитель виступає партнером, організатором, модератором, режисером, сценаристом, дублером тощо. При цьому перед групою ставиться загальне пізнавальне завдання, а педагог організує і стимулює спільний пошук, де кожен виконує свою долю роботи і є разом із тим активним учасником усього продукту в цілому. Необхідно з розумінням і певним розрахунком ставитися до явища, притаманного цьому вікові, – прагнення школяра привернути до себе підвищену увагу оточуючих. Це може бути використано вчителем ІМ при організації дискусій, при розподілі завдань у рольових іграх або в проектній роботі, при складанні індивідуальних завдань та організації взаємодопомоги, при розподілі індивідуальних доручень для організації позакласних заходів.

Специфічного характеру набуває у старшому шкільному віці і мимовільна пам'ять, роль якої не варто применшувати. Продуктивність цієї пам'яті також залежить від розумової роботи учнів у процесі навчання. Так, зокрема, навчальний матеріал краще запам'ятовується ними, якщо він входить до мети їхньої розумової діяльності, і коли ця діяльність має активний характер (П.І. Зінченко). Старшокласники краще запам'ятовують мимовільно те, що виступає як перешкода, утруднення в їхній діяльності (А.О. Смирнов). Окрім того, мимовільно запам'ятовується і те, що пов'язано з наявними в учнів потребами, запитам та інтересами, їхніми планами на майбутнє, що викликає в них сильний емоційний відгук (Г.С. Костюк). Для такого типу пам'яті особливо актуальними є рефлексивні способи і прийоми роботи з навчальним матеріалом на уроках ІМ (опорний конспект, алгоритм, сінквейн, інтелект-карта, кластер тощо), про що детальніше йтиметься далі.

Розвиток пізнавальної сфери учнів старшої школи відбувається і за рахунок удосконалення їхньої здатності до цілеспрямованого зосередження **уваги** на певних об'єктах і явищах, а також переборення впливу чинників, які відволікають її. Усе це є свідченням розвитку концентрації. Зростає обсяг, стійкість, ступінь зосередженості та швидкість переключення уваги, яку старшокласники цілком свідомо розподіляють і переключають увагу. Прогрес цих властивостей уваги пов'язаний із розвитком логічного мислення. Але збільшується і вибірковість уваги, її залежність від спрямованості інтересів, зростає роль післядовільної уваги. Хоча не варто ігнорувати мимовільну увагу, яка зазвичай зумовлюється безпосереднім інтересом школяра, що потрібно особливо враховувати при навчанні ІМ.

Розвиток **уяви** учнів старших класів характеризується відкриттям свого внутрішнього світу. Оволодіння навчальним матеріалом, який значно ускладнюється в 10–11-х класах, вимагає активізації репродуктивної і

творчої уяви. Спостерігається більш критичне ставлення учнів до витворів власної уяви, посилюється самоконтроль за її роботою. Розвивається інтроспекція (самоспостереження) своїх переживань і психічних станів. Образи уяви співвідносяться з реальністю та власними можливостями.

Розвиток **сприймання** учнів старшого віку виявляється в домінуванні його довільної форми, засвоєнні перцептивних дій, цілеспрямованому спостереженні за певними об'єктами, виокремленні суттєвого у предметах, подіях і явищах. Це особливо характерне для сприймання складного матеріалу, граматичних явищ, схем. Розвиваються цілісність, осмисленість, предметність, вибірковість, особливо аперцепція сприймання. Цілісний образ сприйнятого виникає на основі усвідомленого узагальнення даних про окремі властивості, якості та функції предмета, у результаті інтеграції відчуттів різної модальності.

Зазначені психологічні особливості учнів старших класів мають загальний характер. Їх ігнорування може призвести до негативних результатів. Проте загальне завжди реалізується в одиничному по-особливому, тобто має своєрідність у кожному конкретному випадку. Виявлення і врахування цієї своєрідності є не менш важливим, ніж вироблення загальних принципів і положень. Особливо це стосується іноземної мови, що належить до групи діяльнісних навчальних дисциплін, метою яких є, переважно, розвиток певних умінь і навичок.

Однією з найбільш явно виражених психологічних особливостей старшокласників є те, що розвиток пізнавальних функцій та інтелекту зазнає не лише і не стільки кількісних, скільки якісних змін, тобто відбуваються зрушення у структурі розумових процесів: важливо не те, які завдання виконує школяр, а як він це робить. Процес навчання на цьому етапі реалізується через орієнтацію на особистість учня, а це надає його діяльності особистісного смислу. Центральним новоутворенням періоду ранньої юності стає готовність до професійного й особистісного самовизначення, яке пов'язане з часовою перспективою власного «Я». Самооцінка в ранній юності є вищою, ніж у підлітковому віці. Складається система стійких поглядів на світ і своє місце в ньому (світогляд), розвиваються вольові зусилля, формуються ціннісні орієнтації. У старшій школі особливого значення набуває формування особистості учня як активного суб'єкта власної навчальної діяльності з оволодіння ІМ.

Провідною у старшокласників є навчально-професійна діяльністю, тобто навчання як вид професійної діяльності, а основним мотивом їхньої пізнавальної діяльності – прагнення здобути професію. Старші підлітки характеризуються своєю спрямованістю в майбутнє, спробами осмислити з цих позицій своє теперішнє. Це сприяє розвитку їхніх професійних інтересів, прагненню до засвоєння інформації про об'єкт підвищеного інтересу тощо. Тому при оволодінні ІМ виникає необхідність у виділенні, у межах

позамовного компонента, окремої сфери спілкування, в якій предметний зміст спілкування адекватно відображав би професійний напрям розвитку особистості старшокласника.

Чітко починає проявлятися диференціація інтересів і нахилів, що позначається на вибірковому ставленні учнів до різних навчальних предметів, у тому числі й до іноземної мови. Якщо в учнів 8-го класу помітним є спад інтересу до вивчення ІМ, то школярі 9–11-х класів ставляться до її вивчення з більшою відповідальністю, а деякі – з інтересом і захопленням. Учителю ІМ не завжди вдається підтримувати інтерес до свого навчального предмета. Оскільки в юнацькому віці з особливою силою проявляється прагнення до самоствердження, самовираження, до можливості відстоювати свої погляди й переконання, то саме посилення комунікативної спрямованості навчання ІМ і створення сприятливого психологічного клімату для спілкування є тими факторами, які на цьому етапі навчання набувають особливого значення. У зв'язку з цим дуже важливим завданням педагога є добір іншомовного матеріалу, що носить проблемний характер і стимулює учнів до обміну думками, спонукає їх до роздумів. У цьому віці з особливою гостротою проявляється прагнення до самостійності, тому вчитель має ретельно продумати свій стиль спілкування зі старшокласниками, а також пропонувати їм побільше різних видів самостійної роботи, серед яких: уміння працювати з автентичним іншомовним текстом, довідковою й енциклопедичною літературою, Інтернетом, технічними засобами навчання тощо.

Різноманітність інтересів, що починають розкриватися на старшому ступені профорієнтації, потребує подальшого посилення індивідуалізації навчання ІМ. Посилення ж почуття відповідальності у старшокласника, свідомого ставлення до навчання, до планування свого часу відкривають великі можливості для стимулювання потреби в самоосвіті.

Школа має створювати умови для соціальної адаптації учнів до активної діяльності в демократичному суспільстві. Використання активних методів навчання ІМ (метод проектів, проблемні запитання, творче обговорення текстів, рефлексивні прийоми тощо), толерантне ставлення у класі «учень-учень» і «учень-учитель» стимулюють потреби в самостійній пізнавальній діяльності, котра може бути повноцінною лише за умови, що цілі і зміст навчання відповідатимуть інтересам і потребам школярів.

Особливу роль у вивченні ІМ на старшому етапі відіграє **мотивація**. Сучасні педагоги і психологи єдині в тому, що якість виконання діяльності та її результат залежать, перш за все, від потреб індивіда, його мотивів: саме мотивація викликає цілеспрямовану активність. Психологи називають мотивацію «пусковим механізмом» будь-якої діяльності індивіда, у тому числі й оволодіння іноземною мовою (І.О. Зимня).

Не дивлячись на те, що питанню мотивації вивчення ІМ присвячено чимало психологічних досліджень (І.О. Зимня, О.О. Леонтьєв, Н.М. Симонова

тощо), ця проблема все ще є актуальною. Серед провідних факторів, що забезпечують позитивну мотивацію вивчення ІМ, дослідники називають значущість ІМ як навчального предмета. Останніми роками проблема мотивації оволодіння ІМ розглядається в рамках діяльнісного підходу до навчання, розробленого С.Л. Рубінштейном, О.М. Леонтьєвим та іншими вченими.

Для оптимальної організації навчального процесу вчителів важливо глибоко знати мотиви навчання школярів, а також вміти правильно їх виявляти та розумно ними управляти. Для з'ясування основних мотивів вибору старшокласниками профілю навчання «Іноземна філологія» і майбутньої професійної діяльності, пов'язаної з цим профілем, учням можна запропонувати відповіді на запитання відповідної анкети.

Серед основних видів мотивації оволодіння ІМ розрізняють зовнішню і внутрішню мотивації. Прикладом зовнішньої мотивації, що перебуває під впливом потреб суспільства, може бути бажання учня взяти участь у міжнародному форумі молоді, а внутрішньої (зумовленої самим процесом оволодіння іноземною мовою) – одержання задоволення від читання текстів іноземною мовою або листування з ровесниками з інших країн (С.Ю. Ніколаєва).

Для оволодіння ІМ важливішою є внутрішня мотивація, яка в свою чергу поділяється на комунікативну, лінгвопізнавальну й інструментальну (Г.В. Рогова). Комунікативна мотивація – це бажання учнів спілкуватися іноземною мовою в усній і письмовій формах; лінгвопізнавальна – їхнє позитивне ставлення до мовного матеріалу та оволодіння ними; інструментальна – позитивне сприймання школярами певних форм роботи.

Мотивація вивчення ІМ формується через зміст навчального матеріалу, організацію навчальної діяльності, використання колективних форм навчальної роботи і комп'ютерних технологій, форми оцінювання тощо. Наскільки вдало, доречно і вчасно вчитель зуміє розпорядитися видами мотивації і формами її втілення, настільки успішним та ефективним буде оволодіння учнями ІМ.

Мотиваційний аспект має також вирішальне значення і для активізації всіх психологічних процесів – мислення, сприймання, розуміння та засвоєння іншомовного матеріалу. Для цього необхідно підвищувати рівні мотивації, сприяючи розвиткові пізнання та інтелектуальної діяльності учнів, і намагатися в кінцевому підсумку підвищити ефективність процесу навчання.

3. ДОПРОФІЛЬНА ПІДГОТОВКА ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ КОМПОНЕНТ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Допрофільна підготовка з іноземної мови учнів основної школи ЗНЗ, як і з будь-якого іншого навчального предмета, є однією з необхідних умов успішного проведення профільного навчання у старших класах. Уперше поняття «допрофільна підготовка» з'явилося в Концепції профільного навчання у старшій школі (2003 р.). У цьому важливому документі передбаче-

но здійснювати допрофільну підготовку учнів 8–9-х класів із метою їхньої професійної орієнтації, сприяння у визначенні ними профілю навчання у старшій школі. Вибір зазначеної категорії школярів, на нашу думку, не є випадковим, а зумовлений специфікою вікових особливостей та інтересів старших підлітків. Це вік підвищення пізнавальної активності та розумових даних учнів, розвитку їхньої самосвідомості, виникнення особистісної рефлексії, інтелектуалізації процесів сприймання, концентрації і стійкості уваги, формування часової перспективи, переорієнтації цінностей, первинного усвідомленого самовизначення щодо подальшої навчальної та професійної діяльності.

Метою допрофільної підготовки є виявлення та формування навчальних і професійних інтересів та нахилів школярів, підготовка їх до усвідомленого вибору профілю подальшого навчання у старшій школі.

Основними компонентами готовності учнів до профільного навчання ІМ у старшій школі виступають такі провідні компетентності: *інтелектуальна* – здатність працювати з різною інформацією, схильність до пошукової та дослідницької діяльності; уміння застосовувати свої знання в різних ситуаціях, робити самостійні висновки й узагальнення; *особистісна* – бажання й уміння виявляти самостійність, ініціативу, цілеспрямованість; організувати свою навчальну діяльність, усвідомлено обирати майбутній профіль; *комунікативна* – здатність використовувати засоби мови і мовлення для одержання та передачі інформації, уміння брати участь у навчальному діалозі, будувати монологічні висловлювання різного типу; *рефлексивна* – здатність здійснювати самоконтроль і самооцінку своєї діяльності (у тому числі навчальної); передбачати можливі наслідки своїх дій; знаходити помилки, визнавати і виправляти їх; *діяльнісна* – уміння самостійно конструювати свою навчальну діяльність – від постановки мети до одержання результату; здатність працювати в нестандартних ситуаціях, в умовах вибору; прагнути до індивідуального стилю діяльності; *креативна* – здатність до самоактуалізації, схильність до нових ідей; бажання і вміння вирішувати будь-яке навчальне завдання оригінально, творчо, по-новому, без опори на зразок; *емоційна* – уміння контролювати свої емоції, адекватно реагувати на різні навчальні ситуації.

Перераховані компетентності мають бути сформовані до закінчення учнями основної середньої школи на такому рівні, який дозволить їм соціально адаптуватися й адекватно обрати подальший профіль навчання у старших класах і в майбутньому, а, можливо, і професію, пов'язану саме зі зробленим у школі вибором.

Отже, мета допрофільної підготовки з ІМ в основній школі полягає, насамперед, у самовизначенні особистості школяра щодо усвідомленого вибору ним профілю навчання «іноземна філологія» у старшій школі.

Першочерговими завданнями допрофільної підготовки учнів з ІМ є:

1) виявлення інтересів, нахилів і здібностей школярів до іноземного профілю, зокрема на основі елективних курсів;

2) формування в учнів здатності до самовизначення, уміння робити самостійний вибір;

3) створення умов для адекватного вибору школярами філологічного напрямку профільного навчання і в перспективі – професії, пов'язаної саме із профілем «іноземна філологія»;

4) надання психолого-педагогічної та інформаційної допомоги учням основної школи у виборі ними профільного навчання у старшій школі.

Рівень володіння ІМ на кінець 9-го класу має досягти показника А2 (у школах, де мова вивчається поглиблено, показника А2+) згідно із Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти. Досягнення цього показника дасть учням змогу використовувати ІМ для продовження профільного навчання у старшій школі, а також для подальшої освіти у відповідному ВНЗ і у своїй майбутній професійній діяльності.

Відповідно до Концепції навчання іноземних мов у середній школі основною метою навчання іноземної мови є формування в учнів комунікативної компетентності, тобто здатності й готовності здійснювати іншомовне міжособистісне спілкування з носіями мови на належному рівні, пізнавати культуру країни, мова якої вивчається, водночас активізуючи знання про культуру своєї країни і подаючи її засобами ІМ. Комунікативна компетентність, що складається з кількох видів компетентностей – мовної (лінгвістичної), мовленнєвої, соціокультурної і загальнонавчальної – якраз і має забезпечити реалізацію поставленої перед сучасною школою провідної практичної мети і підпорядкованих їй виховної, освітньої та розвивальної цілей.

Проте, врахувати потреби і можливості всіх школярів, різних за ступенем підготовленості, можливо лише завдяки особистісній орієнтації освіти, диференціації навчання та індивідуального підходу до кожного учня. Саме особистісно орієнтована освіта, що змінила традиційну парадигму авторитарного стилю навчання і виховання дітей, здатна створити реальні умови для розвитку особистості школяра, його самовизначення і самореалізації в подальшій навчальній і професійній діяльності.

Іноземна мова, на відміну від інших навчальних предметів, характеризується: *міжпредметністю* (зміст іншомовного мовлення може включати дані з різних галузей знань: літератури, історії, географії, математики, інформатики, мистецтва тощо); *багаторівневістю* (з одного боку, необхідне оволодіння різними мовними засобами, що співвідносяться з лексичним, граматичним і фонетичним аспектами, з іншого, – уміннями і навичками в чотирьох видах мовленнєвої діяльності: аудіюванні, говорінні, читанні, письмі); *поліфункціональністю* (мова може виступати водночас метою навчання і засібом здобуття інформації з різних галузей знань).

Усі ці дані необхідно враховувати і при профільному навчанні учнів ІМ, і при організації допрофільної підготовки з цього навчального предмета.

Допрофільна підготовка з ІМ у 8–9-х класах здійснюється за тим же основним напрямом диференціації (філологічним) і відповідним до нього

профілем (іноземної філології), що й профільне навчання в 10–11-х класах старшої школи. У зв'язку з цим допрофільна підготовка з ІМ розглядається орієнтацією саме на філологічний профіль, але з можливими його модифікаціями.

Вибір профілю *іноземна філологія* залежить, перш за все, від професійних прагнень школяра та його планів на майбутнє. У цьому профілі насамперед зацікавлені учні, які виявили інтерес до ІМ з перших років її запровадження у школі і планують продовжити профільне вивчення ІМ у старших класах школи, а в подальшому у спеціалізованому навчальному закладі – лінгвістичному університеті або на факультеті іноземних мов іншого ВНЗ (університету чи академії). Окрім того, не байдужими до обрання цього профілю навчання є школярі, які впевнені, що без ІМ неможливо обійтися при вивченні іншої предметної галузі, і що необхідність цих знань супроводжуватиме їх у подальшому навчанні та професійній діяльності після закінчення ВНЗ. Є й така категорія учнів, які докладають максимум зусиль для оволодіння ІМ у школі, оскільки вже після її закінчення планують спочатку спробувати себе у практичній діяльності – екскурсоводами, перекладачами, секретарями-референтами зі знаннями ІМ, працівниками в готельному, туристичному та іншому бізнесі, – а вже потім здобувати відповідну вищу освіту.

Для визначення сфери інтересів учнів у галузі філології напередодні організації допрофільної підготовки вчителів ІМ доцільно наприкінці навчального року провести анкетування учнів 7-го класу. Аналіз їхніх відповідей допоможе педагогам раціонально дібрати відповідний навчальний матеріал для проведення допрофільної підготовки з ІМ учнів 8-го класу з урахуванням їхніх інтересів і побажань, використовуючи, насамперед, принципи індивідуалізації та диференціації навчання, які, на думку переважної більшості вчених і практиків у галузі іноземної філології, є основними принципами допрофільної підготовки з ІМ.

Зміст і технології навчання ІМ мають відповідати актуальним інтересам і потребам учня, його віковим особливостям, стимулювати його пізнавальну й творчу активність. Кожен школяр є індивідуальністю, має свою особливу структуру здібностей, свої переваги у виборі тих чи інших тем, проблем, видів діяльності. Учителю спирається на індивідуальні програми розвитку учня з метою забезпечення його успішного просування в оволодінні ІМ. У свою чергу, школяр має усвідомити, що результативність його роботи над мовою визначається, насамперед, його власними зусиллями і прагненнями, тобто разом із педагогом він несе рівнозначну відповідальність за успішність і якість навчального процесу. Диференціація навчання проявляється в уведенні аспектного навчання на допрофільному рівні. Ця теза, однак, не применшує значущості взаємопов'язаного навчання всіх видів мовленнєвої діяльності, які набувають особливого значення у старшій школі.

Не варто також ігнорувати принципи навчання, викладені в Концепції навчання іноземних мов у середній школі: комунікативної спрямованості навчання, ситуативності й тематичної організації навчального матеріалу, домінуючої ролі вправ і завдань, урахування особливостей рідної мови, свідомості навчання, урахування вікових особливостей учнів, взаємопов'язаного навчання всіх видів мовленнєвої діяльності. Перелік цих принципів доречно доповнити ще й такими: особистісно орієнтована спрямованість усіх компонентів підготовки, варіативність і свобода вибору учнями елективних курсів, активність школярів, відкритість системи допрофільної підготовки.

Уважаємо, що використання принципів автентичності при навчанні старших підлітків ІМ допоможе створити відповідне мовне середовище (парасередовище), що, у свою чергу, значно підвищить інтерес і мотивацію до вивчення мови та позитивно вплине на її результативність. Доцільним, на нашу думку, є використання автентичних навчальних посібників, аудіовізуальних матеріалів; облаштування навчальних аудиторій таким чином, щоб вони передавали атмосферу навчального закладу країни, мова якої вивчається (наявність у навчальних аудиторіях державних символів та атрибутики країни, автентичних газет і журналів, предметів побуту: пакетів, чеків тощо); наявність в аудиторіях технічних засобів навчання і засобів масової інформації, налаштованих на прийом автентичних радіо- і телепередач, відеоматеріалів, відеокліпів, реклами; створення стилізованого освітнього середовища (читального залу або методичного кабінету), де навчаються учні поза уроками тощо. Особлива роль належить учителеві, який не лише розмовляє ІМ, але й поводить себе відповідно як англієць (німець, іспанець чи француз).

Допрофільна підготовка здійснюється за рахунок варіативного компонента змісту освіти Базового навчального плану ЗНЗ для 8–9-х класів. Оптимальний обсяг допрофільної підготовки учнів має становити не менше 100 навчальних годин на рік, тобто не менше трьох годин на тиждень. А при повному шестиденному навчальному тижневі на допрофільну підготовку можна відводити і більше часу – 102–105 год. Слід мати на увазі, що в останній рік навчання в основній школі (у 9-му класі) предмети допрофільної підготовки мають становити не менше 15,0 % аудиторного навантаження учнів.

Серед можливих шляхів допрофільного навчання ІМ варто виділити насамперед таких два:

- 1) цілеспрямоване насичення змісту навчальних матеріалів у підручниках (або НМК – навчально-методичних комплексах), що використовуються у процесі навчання ІМ у 8–9-х класах, необхідними даними (інформацією) про різні галузі професійної діяльності відповідно до профілів старшої школи, а також про особистісно-соціальні якості спеціалістів, зайнятих у цих галузях;

- 2) організація елективних курсів у межах навчального предмета «іноземна мова», які значно розширюють інформаційне поле школярів у співвід-

несенні з комунікативною компетентністю про країну, мова якої вивчається, а також поглиблюють іншомовні лінгвістичні знання учнів.

Насичення змісту навчального матеріалу, крім його розширення, має сприяти формуванню в учнів стійкого інтересу до ІМ, розвитку відповідних здібностей та орієнтації на професійну діяльність, де використовуватимуться здобуті знання. За відсутності спеціальних програм і підручників для допрофільного навчання, навчальну програму загальноосвітньої школи з іноземних мов можна доповнити набором модулів, які поглиблювали б відповідні теми.

Мета допрофільної підготовки з ІМ учнів основної школи реалізується на основі базової моделі, зображеної нижче (рис. 1).

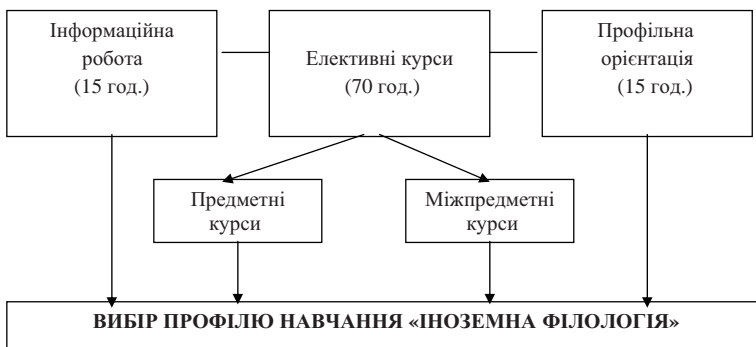

Рис. 1 – Базова модель допрофільної підготовки з іноземної мови

Як видно з рис. 1, основними компонентами базової моделі допрофільної підготовки з ІМ є елективні курси, інформаційна робота, профільна орієнтація. Найбільшу частку зазначеного вище часу – 70 год. рекомендується відводити на проведення елективних курсів, по 15 год. – на інформаційну роботу і профорієнтацію.

Умовно **елективні курси** можна розподілити на два види: предметні і міжпредметні курси.

Предметні елективні курси є пропедевтичними щодо профільних загальноосвітніх предметів підвищеного рівня і дають можливість учневі реалізувати свої здібності та інтереси до обраного навчального предмета, зокрема, ІМ, уточнити готовність і здатність засвоювати цей предмет на підвищеному рівні у старшій школі та підготуватися до екзаменів за вибором, тобто можливих предметів майбутнього профілювання. Зміст і форма організації предметних курсів мають бути спрямовані на поглиблене вивчення окремих тем базових освітніх програм, а також їх розширення, тобто вивчення деяких тем, що виходять за рамки шкільної програми. Предметний курс «Іноземна мова» у складі допрофільної підготовки має за мету сприяти формуванню у школярів більш усвідомлених мотивів до вивчення ІМ, поглибити мовні

(лексичні, граматичні і фонетичні) знання учнів, сприяти вдосконаленню навичок і розвиткові вмінь з основних видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письма), удосконалювати культуру спілкування в різних формах, розвивати вміння усного і письмового перекладу, поглиблювати формування уявлень про соціокультурний портрет країни, мова якої вивчається, національний характер культури у співставленні з рідною культурою тощо.

Прикладами назв предметних елективних курсів з ІМ можуть бути: «Ділова англійська (німецька, французька, іспанська)». «Розмовляй гарною англійською (німецькою, французькою, іспанською) мовою». «Цікава граматики німецької (англійської) мови». «Хочу все знати про Францію (Англію, Німеччину, Іспанію)». «Британія у світі». «На перехресті двох культур (німецька мова)». «Соціокультурний портрет країни, мова якої вивчається». «Іспанія: мова і культура». «Країнознавство: Франція». «Література і мистецтво Шотландії». «Міжнародні контакти України з Великою Британією (Францією, Німеччиною, Іспанією)». «Іноземна мова і професії». «Основи усного перекладу». «Листування із зарубіжним однолітком». «Написання електронних листів іноземною мовою» тощо.

Міжпредметні елективні курси спрямовані на підтримку вивчення базових загальноосвітніх предметів, формування позитивної мотивації до того чи іншого профілю навчання, забезпечення профільної орієнтації та внутрішньо-профільної спеціалізації. Міжпредметні елективні курси сприяють самовизначенню учнів щодо профілю навчання у старшій школі, надають їм додаткові можливості «проби вибору профілю навчання» через серії евристично орієнтованих завдань, а також допомагають школярам зорієнтуватися в сучасному світі професій, познайомитися на практиці зі специфікою різних видів діяльності. Мета міжпредметних елективних курсів з ІМ – познайомити учнів з такими явищами, як мова і мовлення, історією їх розвитку, роллю в житті людини; орієнтувати учнів на найпоширеніші сучасні професії, що передбачають синтез знань з ІМ та інших навчальних предметів. Ці елективні курси мають сприяти розвиткові таких умінь: спілкування за темою, переклад з іноземної мови на рідну і навпаки, підготовка офіційних листів та іншої документації, орієнтування в текстах різного виду тощо.

Орієнтовна тематика міжпредметних елективних курсів з ІМ: «Англійська (німецька, французька, іспанська) мова та інформатика». «Англійська (німецька, французька, іспанська) мова для математиків (істориків, психологів)». «Іноземна мова для економістів (бізнесменів)». «Біологія (хімія) англійською (німецькою, французькою, іспанською) мовою». «Діловий лист англійською (німецькою, французькою, іспанською) мовою». «Іноземна мова і туристичний бізнес». «Іноземна мова і журналістика». «Хочеш знати іноземну мову – стань перекладачем (туристом)!» тощо.

Тривалість одного елективного курсу може становити від одного місяця до однієї чверті або й півріччя (тобто 8, 16, 34 год.). Найоптимальнішим і

найефективнішим є варіант, коли елективні курси організуються в межах одного семестру, що дасть можливість учневі після проведення проміжної атестації обрати інший курс, що його цікавить. Для прийняття адекватного рішення щодо обрання профілю подальшого навчання у старшій школі і шляху отримання професії відповідно до інтересів та здібностей школяр має спробувати себе в освоєнні різних елективних курсів. Наявність великої кількості курсів, що відрізняються один від одного змістовим наповненням, формою організації, методами і технологіями проведення, є однією з важливих педагогічних умов ефективності допрофільної підготовки з ІМ в основній школі.

Набір елективних курсів з ІМ бажано визначити наприкінці навчання у 7-му класі на основі анкетування учнів. Анкету можна розробити спільно з іншими вчителями-предметниками, включивши питання, що стосуються не лише іноземної мови в допрофільній підготовці, але й інших навчальних дисциплін, до яких ІМ має пряме або дотичне відношення.

Форми реалізації елективних курсів можуть бути і академічними (уроки, лекції, практикуми, семінари, діалоги, дискусії, предметні гуртки, олімпіади, конференції, факультативи, виставки, творчі конкурси, екскурсії тощо), і зорієнтованими на інноваційні педагогічні технології, що відіграватимуть зростаючу роль у профільному навчанні у старшій школі (методи співробітництва, проектні методи, дослідницькі методи, імітаційне моделювання, інтелектуально-творчі ігри, модульне навчання, дистанційні методи, методи евристичних професійних спроб тощо). Щодо форм звітності учнів після завершення певного елективного курсу, то вони також є найрізноманітнішими: усне повідомлення, доповідь, твір, реферат, проект, колаж, рекламний плакат тощо.

Застосування зазначених вище форм проведення елективних курсів і звітності сприятиме розкриттю природних здібностей школярів як особистостей, проявові їхньої ініціативи, розвитку творчості, прискоренню самовизначення з орієнтацією на певну сферу професійної діяльності.

Другим компонентом базової моделі допрофільної підготовки учнів є **інформаційна робота**, що спрямована на вирішення завдань профільної освіти, професійного виховання і діагностики. Інформаційна робота – це організоване знайомство учнів 8-х і особливо 9-х класів, а також їхніх батьків із системою допрофільної підготовки і профільного навчання, зокрема мережею освітніх закладів міста або району (округу, регіону), де можна продовжити навчання з певного профілю після закінчення основної школи. Така форма роботи дозволяє на місці познайомитися з умовами прийому (чи переходу) до закладу, особливостями організації навчально-виховного процесу, освітніми програмами, а також надає можливість відвідати «дні відкритих дверей» у ВНЗ, які цікавлять учня.

Найоптимальнішим варіантом, що задовольнить потреби школярів та їхніх батьків в одержанні необхідної інформації, буде, на наш погляд,

створення в кожній області, районі, місті так званої «освітньої карти» із детальною інформацією про всі ЗНЗ, установи додаткової освіти, інші організації на території району, мікрорайону, на базі яких буде здійснюватися допрофільна підготовка і профільне навчання із зазначенням конкретних напрямів і профілів навчання. Таку інформацію можна подавати в буклетах, брошурах, інформаційних листках, плакатах, на інформаційних стендах у школах, на електронних носіях, сайтах органів освіти, окремих навчальних закладів (українською та іноземною мовою), а також висвітлювати через місцеві ЗМІ. Знайомство учнів з особливостями профільного навчання у старшій школі та із заходами, що проводяться в межах допрофільної підготовки, може відбуватися і на короткотривалих інформаційних курсах (від 12 до 16 год.), які носять ознайомлювальний характер, а саме: «Профілі навчання у старшій школі», «Я обираю іноземну філологію», «Освітня карта мого міста (району)» тощо. На таких курсах учні мають можливість ознайомитися не лише із системою допрофільної підготовки в Україні, але й у країні, мова якої вивчається.

Третім складником допрофільної підготовки виступає **профільна орієнтація**, що має на меті надати учневі насамперед психолого-педагогічну підтримку у виборі профілю подальшого навчання у старшій школі і створити необхідні умови для перевірки цього вибору в різних освітніх ситуаціях. Із цією метою передбачається спільна робота вчителів і психологів, що включає організацію діагностики й анкетування учнів, проведення моніторингу, індивідуальних консультацій, групових тренінгів, проб вибору профілю тощо. Професійна спрямованість навчання учнів ІМ певним чином відображається у змісті шкільних підручників і навчальних посібників з ІМ: профорієнтаційний характер окремих текстів, тематики, мовленнєвих ситуацій. Вона є невід'ємним компонентом описаних вище елективних предметних і міжпредметних курсів, про що свідчать їх назви. Для сприяння активізації роздумів учнів щодо їхнього подальшого вибору профілю навчання у старшій школі і пов'язаною з ним професійною діяльністю в майбутньому, а також створення відповідної бази для орієнтації школярів у світі сучасних професій можлива організація спеціальних короткотривалих (наприклад, 12–16 год.) орієнтаційних курсів, що також мають лише ознайомлювальний характер. Серед назв цих курсів: «Сучасний світ професій», «Професія, про яку я мрію», «Діалоги про професії», «Вища освіта: плани на майбутнє», «Іноземна мова і професія», «Портфоліо – папка моїх досягнень у вивченні іноземної мови» тощо.

Упровадження допрофільної підготовки вимагає нових підходів до організації підсумкової атестації випускників основної школи. Замість сьогоднішньої внутрішньошкільної форми атестації необхідне зовнішнє, об'єктивне незалежне проведення випускних екзаменів. Із п'яти державних іспитів за основну школу два мають бути за вибором випускника з числа предметів, що вивчалися в 9-му класі. У зв'язку з цим виникає питання про доцільність запровадження індивідуального портфеля (портфоліо) навчаль-

них досягнень учня, починаючи з 8-го класу (за результатами підсумкової атестації, шкільних олімпіад і конкурсів, тестування, елективних курсів, виконання проєктів, написання рефератів, творчих робіт тощо).

Форми реалізації допрофільної підготовки з іноземної мови охоплюють досить широкий і різноманітний спектр, а саме: активні й інтерактивні уроки, елективні курси, поглиблене вивчення предмета на диференційованій основі, практикуми, творчі проєкти, реферати, факультативи, предметні гуртки або секції, виставки творчих робіт, конкурси, змагання, дослідницьке проєктування, наукові товариства учнів, науково-практичні конференції, олімпіади з ІМ, кабінети профорієнтації, ярмарки професій тощо.

Основним засобом навчання ІМ у школі є навчально-методичний комплекс. Зважаючи на відсутність не лише НМК, а взагалі будь-яких підручників для допрофільного навчання ІМ, на сьогодні можливе використання лише допоміжних засобів навчання, а також матеріалів із чинних підручників і навчальних посібників для шкіл із поглибленим вивченням ІМ, для факультативів або спецкурсів, а також із науково-популярної літератури, довідкових видань, Інтернету тощо.

Широке і комбіноване застосування перерахованих вище форм, методів і засобів допрофільного навчання учнів ІМ сприятиме розкриттю їхніх особистісних природних здібностей, проявленню ініціативи, розвиткові творчості та прискоренню самовизначення із профілем навчання у старшій школі, а, можливо, і з професійною діяльністю, пов'язаною із предметом «іноземна філологія».

Цьому розділу приділено значну увагу, оскільки і в допрофільній підготовці, і в профільному навчанні іноземної мови базовими вважаються одні й ті ж складники: елективні курси, професійна орієнтація, мовне портфоліо. У зв'язку з цим від успішної організації та проведення допрофільної підготовки з ІМ учнів основної школи залежатиме і ефективність профільного навчання старшокласників.

4. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Останнім часом істотно змінилося ставлення до професійного самовизначення школярів, що пов'язано, насамперед, із запровадженням допрофільної підготовки учнів основної школи (8–9-ті класи) і профільного навчання у старшій ланці загальної освіти (10–11-ті класи). Перехід до профільної школи робить професійну орієнтацію багатоетапною: вибір профілю навчання, перевірка правильності цього вибору і, як результат, вибір професії. Уведення профільного навчання позитивно впливає на орієнтацію учнів у сфері майбутньої професійної діяльності, сприяє встановленню рівного доступу до повноцінної освіти різним категоріям школярів відповідно до їхніх побажань, інтересів і нахилів.

Формування професійного самовизначення має здійснюватися в ході спеціально організованої діяльності – професійної орієнтації, яка розуміється в самому широкому сенсі як система підготовки до самостійного вибору школярами професій із урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, інтересів і нахилів, а також запитів ринку праці в цих спеціалістах.

Оскільки об'єктом профорієнтаційної діяльності є процес соціально-професійного самовизначення людини, тому важливо насамперед сформулювати принципи, якими мають керуватися молоді люди, обираючи собі майбутню професію і місце в соціальній структурі суспільства, незалежно від профілю навчання у школі. До таких принципів можна віднести: принцип свідомості, принцип відповідності, принцип активності, принцип розвитку.

Принцип свідомості у виборі професії виражається у прагненні задовольнити своїм вибором не лише особистісні потреби у трудовій діяльності, але й принести якомога більше користі суспільству.

Принцип відповідності професії, що обирається, інтересам, нахилам, здібностям особистості і водночас потребам суспільства в кадрах певної професії виражає зв'язок особистісного й суспільного аспектів вибору професії. Тобто, при виборі професії необхідно рахуватися з інтересами суспільства.

Принцип активності у виборі професії характеризує тип діяльності особистості у процесі професійного самовизначення. У цьому велику роль мають зіграти практичні проби сил самих учнів у процесі трудової та професійної підготовки, поради батьків та їхній професійний досвід, пошук і читання відповідної літератури, робота під час практики тощо.

Принцип розвитку відображає ідею вибору такої професії, яка давала б особистості можливість підвищення кваліфікації, збільшення зарплати в міру набуття досвіду і професійної майстерності, ймовірність брати активну участь у громадській роботі, задовольняти культурні потреби особистості, потреби в житті, відпочинку тощо.

Найважливішою, невідкладною і важкою справою стає для старшокласника вибір професії. Психологічно спрямований у майбутнє і схильний навіть подумки «перестрибувати» через незавершені етапи, старшокласник внутрішньо вже тяжить школою; шкільне життя здається йому тимчасовим, несправжнім, передоднем іншого, багатшого і справжнього життя, яке водночас вабить і лякає його (Є.О. Клімов). Учні старших класів добре розуміють, що зміст їхнього майбутнього життя, перш за все, залежить від того, чи зуміють вони правильно обрати професію. Яким би легковажним і безтурботним не виглядав юнак (юначка), вибір професії – його (її) головна і постійна турбота.

На вибір професії юнака/юначки впливає чимало внутрішніх і зовнішніх чинників: особисті професійні плани, інтереси та схильності, розумові

здібності, учителі, батьки, друзі, фахівці різних професій, книжки, газети, журнали, радіо, кіно, телебачення, Інтернет, гендерні стереотипи (рис. 2).

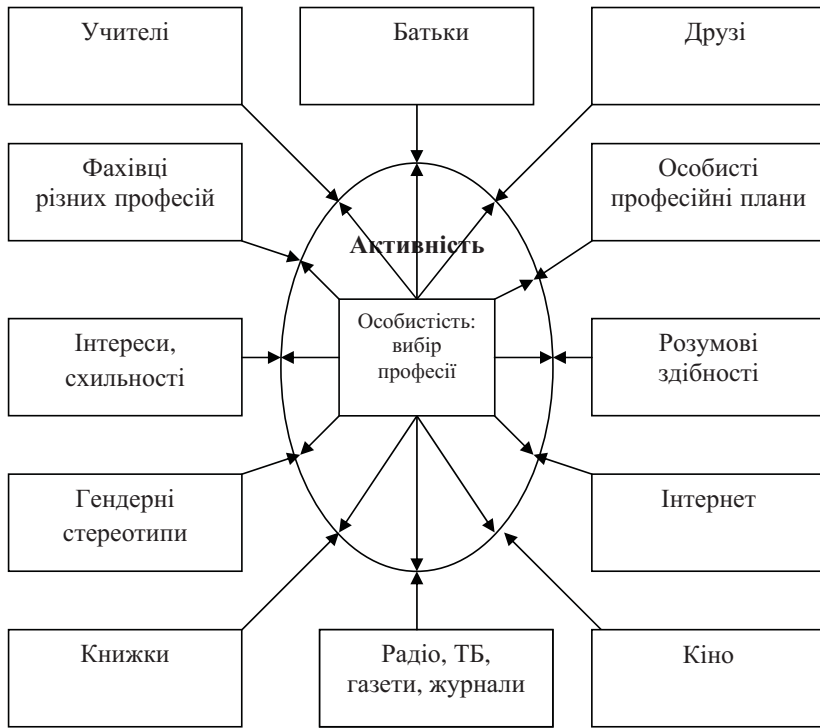

Рис. 2 – Чинники впливу на вибір професії старшокласника

Як видно з рис. 2, нами виділено низку чинників, що безпосередньо чи опосередковано впливають на вибір старшокласниками професії.

Прокоментуємо деякі з них. Так, зокрема, серед зазначених нами чинників особливо виділяються «гендерні стереотипи» і «розумові здібності», на які дослідники не звертають особливої уваги і не відносять їх до основних.

Вибір показника *гендерних або статево-рольових стереотипів* пояснюється тим, що, на жаль, у нашому суспільстві досі існує розподіл на так звані «чоловічі» і «жіночі» професії. У зв'язку з цим на вибір молодими людьми професії у значній мірі впливають очікування суспільства щодо роботи, яку мають здійснювати чоловіки, а яку – жінки. Гендерні стереотипи можуть сприяти тому, що хлопці виявлять більшу зацікавленість до точних наук і техніки, а дівчата – до гуманітарних дисциплін і мистецтва.

Фактор виокремлення *розумових здібностей* пояснюється тим, що рівень інтелекту молодої людини визначає її здатність приймати правильне або неправильне рішення. Чимало юнаків і дівчат мріють про престижні

професії, для яких у них немає необхідних розумових даних. Здатність людини досягти успіху в обраній професії багато в чому залежить від рівня її інтелекту. Досить поширеною формою прийняття на роботу в багатьох країнах світу є визначення рівня інтелектуального розвитку, так званого коефіцієнта інтелекту (IQ) за допомогою тестів. Звичайно, високий коефіцієнт інтелекту не завжди є гарантією професійного успіху. Інтерес, мотивація, інші здібності та особисті якості людини визначають її успіх не в меншій мірі, ніж інтелект. Проте, готувати учня до омріяної ним професії необхідно з урахуванням усіх можливих факторів впливу на його вибір.

Говорячи про *вплив батьків* на вибір дитиною фаху, варто враховувати не лише заохочення або засудження інтересів і захоплень своєї дитини, а також зважати на власний приклад батьків, що може призвести до наслідування сином/донькою їхньої професії, або продовження сімейної династії (справи). Досить високий рівень професійного статусу батьків може вплинути на остаточний вибір дитиною такої ж професії.

Саме тому в основній школі учень до кінця 9-го класу має зробити певний професійний вибір. Існує два способи такого вибору: 1) методом проб і помилок, коли учень обирає профіль навчання або навчальний заклад всліпу; 2) усвідомлено, коли школяр, вивчивши самого себе, свої бажання і нахили, а також, оволодівши певними технологічними знаннями й уміннями в 5–9-х класах на уроках технологій і ознайомившись зі світом професій, усвідомлено й самостійно робить цей вибір.

Учні випускного класу основної школи часто стикаються із серйозними труднощами при виборі профілю навчання у старшій школі, пов'язаного з майбутньою професією. Як правило, вони здійснюють цей вибір під дією випадкових факторів (наприклад, за компанію, за порадою дорослих або друзів, під впливом телепрограм або кінофільмів тощо). При цьому підлітки вважають, що володіють достатнім обсягом інформації про ту чи іншу професію для вибору профілю подальшого навчання.

Сьогодні викликають сумніви звичні форми профорієнтації, що націлюють випускників шкіл на непрестижні, масові професії. Спад промислового і сільськогосподарського виробництва, нестабільність структури зайнятості населення, мінливість світу професій і професійних вимог вносять сум'яття у визначення напрямів професійної орієнтації і ставлять питання про доцільність професійної орієнтації взагалі.

У світі існує близько семи тисяч професій, проте серед випускників ЗНЗ із року в рік популярністю користуються лише декілька десятків із них, серед яких перші місця займають професії юриста, економіста, фінансиста, менеджера. Більшість із старшокласників не має чіткої життєвої перспективи і, як наслідок цього, після закінчення ВНЗ вони виявляються не затребуваними в суспільстві і досить часто змушені працювати не за фахом.

Закладаючи основи іншомовного спілкування, ІМ як навчальний предмет має великі можливості, щоб орієнтувати старших школярів у світі професій, а також сприяти формуванню професійно важливих якостей особистості. Незалежно від рівня знань школярів, вони потребують спеціальної профорієнтаційної інформації. Іноземна мова – це один із тих шкільних предметів, котрий може забезпечити їх цією інформацією. Такі можливості цього предмета визначаються рядом причин.

По-перше, навчання ІМ розглядається сьогодні під кутом зору навчання комунікативної діяльності, уміння спілкуватися. Це вміння лежить в основі організації виробництва і громадської думки, сфери управління та сфери обслуговування, усіх форм навчання, сімейних стосунків, мистецтва і спорту. Відповідно, можна припустити, що оволодіння основами іншомовного спілкування служить своєрідною базою для професійного становлення особистості школяра.

По-друге, ІМ може і має слугувати засобом профорієнтаційної роботи з учнем, у процесі якої вирішуються завдання, що впливають на професійне становлення його особистості.

По-третє, професійно-орієнтоване викладання ІМ обумовлене характером міжпредметних зв'язків цього навчального предмета з предметами природничо-наукового, фізико-математичного і гуманітарного циклів.

Таким чином, профільно-орієнтоване навчання ІМ має базуватися на врахуванні потреб учнів у вивченні цього предмета, які, у свою чергу, диктуються характерними особливостями обраних ними професій або спеціальностей, що вимагають вивчення і в кінцевому результаті знання ІМ.

Вивчення ІМ виховує особистість, здатну мислити і діяти в глобальних умовах, забезпечуючи тим самим входження України до світового економічного простору. Іноземна мова, зокрема англійська, стає дисципліною підвищеної соціальної та професійної значущості, що, відповідно, формує замовлення на лінгвістичну підготовку випускника школи. Проте було б неправильно говорити про спрямування школярів, які поглиблено вивчають УМ на профільному рівні, лише на спеціальності вчителя, викладача, лінгвіста, перекладача, журналіста-міжнародника, дипломата. Сьогодні існує безліч професій, які прямо або опосередковано пов'язані зі знанням іноземних мов: рекламист, спічрайтер, секретар-референт, секретар-ресепшніст, менеджер у спільній компанії, менеджер-логістик, менеджер із продажів, менеджер із PR, бренд-менеджер, стюардеса (стюард) на міжнародних лініях, бебі-сіттер, гувернантка (гувернер), аудитор, працівник готелю, програміст, веб-дизайнер, телемаркетолог, копірайтер, топ-модель, рекрутер тощо.

У практиці профорієнтаційної роботи використовується структура професійного самовизначення, так звана формула вибору професії, що складається із трьох компонентів: «хочу», «можу» і «треба». Формулу запропонував С.Л. Рубінштейн і розробив Є.О. Клімов (рис. 3).

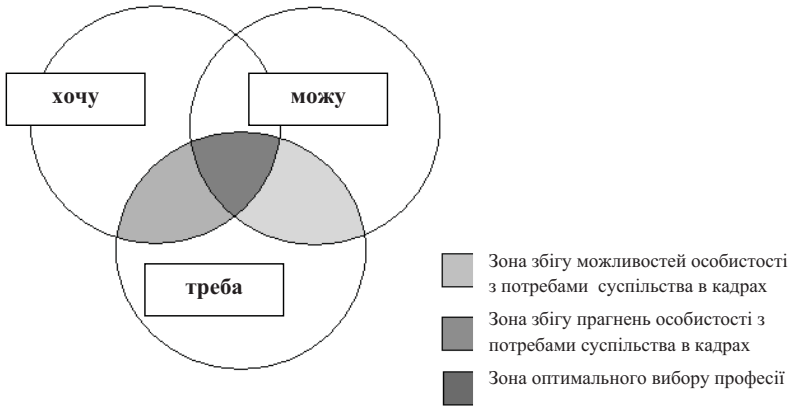

Рис. 3 – Формула вибору професії

Відповідно до цієї формули, обираючи професію, незалежно від профілю навчання у старшій школі, учень має враховувати:

- 1) особистісні побажання, цілі, інтереси і прагнення – «**хочу**» (I want);
- 2) особистісні можливості: рівень знань, здібності, талант, психологічні особливості, стан здоров'я – «**можу**» (I can);
- 3) потребу ринку праці в кадрах і можливість працевлаштування, соціально-економічні проблеми міста (села, регіону), тенденції у світовій економіці та прогнози – «**треба**» (it is necessary).

Як видно з рис. 3, зона оптимального вибору професії буде розширюватися при дотриманні всіх умов правильного професійного вибору: «хочу», «можу», «треба». Тобто, якщо старшокласник зуміє поєднати всі три складники формули, то його професійний вибір буде успішним. Іншими словами, завдання полягає в тому, щоб знайти професію, яка буде цікавою і привабливою для школяра, відповідати його здібностям, користуватися попитом на ринку праці.

Наприклад, учень хоче стати гідом-перекладачем. Він має відмінні знання з іноземної мови, історії, географії, зарубіжної літератури. Любить спілкуватися з людьми, уміє їх слухати, впевнено відповідає на запитання. Окрім того, залюбки займається спортом (волейболом, великим тенісом або плаванням). Володіє інформацією, що гідів-перекладачів сьогодні на ринку праці не вистачає і в туристичних агенціях є вакансії. Отже, можна бути впевненим, що такий цілеспрямований та активний школяр має всі підстави для реалізації своєї майбутньої мрії.

Але якщо учениця мріє стати стюардесою на міжнародних лініях, добре знає англійську мову, але має слабке здоров'я, тоді варто і педагогам, і батькам проводити з нею відповідну ненав'язливу профорієнтаційну роботу щодо її спрямування на інші цікаві професії, пов'язані зі знанням іноземних мов (викладача, перекладача, логіста, спічрайтера тощо).

На нашу думку, ще в основній школі, на етапі допрофільної підготовки, школярів доцільно спрямовувати на ознайомлення із двома-трьома цікавими для них спорідненими професіями, що значно полегшить їх остаточний вибір у старшій школі. Важливим фактором тут є й те, що учням вдасться уникнути психологічної травми на випадок неможливості опанувати одну омріяну професію через певні об'єктивні чи суб'єктивні причини.

Не варто забувати, що існує багато способів допомоги учням у правильному виборі ними професійної діяльності, одним з яких є тести. Користуючись ними, можна досить точно визначити оптимальну сферу діяльності, рейтинг власних інтересів, наявність якостей, необхідних для тієї чи іншої професії тощо. Так, для діагностики професійного самовизначення використовується «Диференційно-діагностичний питальник (ДДП)» Клімова, «Карта інтересів» Клімова і Голомштока, «Питальник професійних нахилів» Йовайши, «Діагностика особистості на мотивацію до успіху» Елерса, «Орієнтаційно-діагностична анкета інтересів (ОДАНІ-2)» Карпіловської і Федоришина тощо. Проте слід пам'ятати, що психологічні діагностичні методики дозволяють школярам одержати чимало корисних даних про себе, але їх результати не варто розцінювати як «остаточний вирок». Для серйозного оцінювання особистості учня необхідно звернутися до спеціаліста-профконсультанта.

Відповідно до класифікації російського психолога Є.О. Клімова залежно від об'єкта праці існує п'ять типів професій: людина-природа (*біономічні професії*), людина-техніка (*технономічні професії*), людина-знакова система (*сигнономічні професії*), людина-художній образ (*артономічні професії*), людина-людина (*соціономічні професії*).

Якщо ця класифікація відома учням із уроків технологій рідною мовою, тоді їм цікаво буде ознайомитися з нею на уроках (або елективних курсах) іноземної мови в перекладі на ту чи іншу мову. Наприклад, старшокласникам можна запропонувати цю класифікацію англійською мовою у вигляді таблиці, де зазначити не лише професії, що належать до того чи іншого типу, а також персональні характеристики цих типів. Окрім того, школярі самі зможуть доповнити список запропонованих професій іншими – сучасними і престижними (*табл. 2*).

Кожен учень має повідомити, яка із зазначених у таблиці професій йому до вподоби, чому саме, чи збігаються його персональні дані із зазначеними характеристиками цього професійного типу, чи мріє він про цю професію після закінчення школи і що для цього планує зробити в найближчий час.

Старшокласникам можна також запропонувати перелік інших професій, які вони мають перекласти англійською (або іншою іноземною) мовою і віднести до одного з п'яти запропонованих Клімовим типів професій. Це, зокрема, такі професії: зоолог, кресляр, адвокат, офіціант, селекціонер, реставратор, кінорежисер, бібліотекар, дизайнер, міліціонер, інженер-океанолог, конструктор, кореспондент, дресирувальник диких тварин, математик,

електрик, стюардеса, кулінар, монтажник, фотограф, екскурсовод, візажист, провізор, прес-аташе тощо.

Таблиця 2

Types of Professions (according to Ye. Klimov)

Profession type deals with	Personal characteristics	Professions
<u>man-nature:</u> plants, animals, their natural environment	good eye memory, neat, patient, observant, rational	gardener, farmer, veterinary, chemist, geologist, forester, agronomist
<u>man-technology:</u> machines, devices, meters, instruments, machine-tools, etc.	technical thinking, good memory, clever, skilful, logical, organized, hard-working	turner, driver, builder, engineer, pilot, cosmonaut, mechanic, fitter
<u>man-sign system:</u> figures, words, formulas, diagrams, symbols, music, drawings	good at Math, intelligent, logical, careful, organized, punctual	interpreter, translator, printer, accountant, programmer, economist, stenographer, typist, corrector
<u>man-image:</u> works of art, its elements	artistic, creative, talented, observant/good eye memory	painter, sculptor, musician, architect, clothes designer, composer, writer, jeweler, typist, hairstylist, artist, actor
<u>man-man:</u> people	communicative, sympathetic, well-wishing, tactful, dependable, friendly	teacher, doctor, nurse, manager, salesman, waiter, secretary, trainer, policeman, investigator, inspector

Цікавим, на наш погляд, може стати завдання щодо з'ясування учнями значень окремих сучасних і модних професій (наприклад: *супервайзер, мерчендайзер, іміджмейкер, ресторатор, PR-менеджер, бренд-менеджер, маркетинг, логіст, ріелтор, трейдер, медіапланер, карвінгіст тощо*), їх еквівалентів іноземною мовою, а також розподіл за типами професій. Окрім того, школярі самі зможуть доповнити список запропонованих професій іншими – сучасними і престижними. Підсумком цього завдання може стати, наприклад, підготовка стінної газети «Професії XXI століття».

Розповідаючи про свою майбутню кар'єру, старшокласники мають ураховувати не лише свої побажання, а також особистісні дані, власні здібності,

професійний тип, очікування, підтримку тощо. У цьому зв'язку корисними для них, на наш погляд, будуть *опорні конспекти* на зразок:

1. What would you like to get from your profession? Why?

- satisfaction;
- salary;
- friendly atmosphere;
- travel;
- good conditions.

2. What qualities, abilities and skills are necessary for your career?

- computer skills;
- knowledge of foreign languages;
- organizational skills;
- initiative;
- physical strength;
- technical thinking;
- good memory;
- good eye memory;
- a sharp mind;
- teamwork skills;
- leadership;
- autonomy;
- a good telephone manner;
- artistic abilities;
- ability to work under pressure

3. To be successful in your future profession you should be:

- ambitious;
- attentive;
- calm;
- careful;
- cooperative;
- confident;
- creative;
- fair;
- flexible;
- friendly;
- handy;
- helpful;
- hard-working;
- independent;
- intelligent;
- logical;
- organized;
- polite;
- patient;
- punctual;
- practical;
- reliable;
- risky;
- responsible;
- sociable;
- serious;
- tolerant.

Досить цікаво можна провести профорієнтаційний урок в 11-му класі на тему: «Екскурс у професію» у формі рольової гри. Кожен учень отримує картку з назвою певної професії (журналіст, перекладач, репортер, моряк, дипломат, менеджер у готелі, працівник туристичної агенції тощо), і він має переконати всіх, що знання іноземної мови необхідне саме для цієї професії. Доречно було б, щоб розповідь школярів супроводжувалася презентацією цих професій на екрані.

Інше завдання рольової гри полягає у визначенні учнями професійного типу (відповідно до поданої вище класифікації Клімова), короткий опис якого викладено в картці. *Наприклад:*

Card 1

Roman is logical, organized, clever and hardworking. He has technical thinking. He likes to deal with machines, instruments, meters, tools...

What's his profession type?

Give him a piece of advice about his future career.

Card 2

Nina is creative, artistic and imaginative. She likes to draw, to make new things and to write stories.

What's her profession type?

Give her a piece of advice about her future career.

Ефективним і цікавим урізноманітненням профорієнтаційних уроків з іноземної мови є вмiле використання *прислів'їв і приказок про працю*. Ознайомившись із ними, учні насамперед мають знайти правильні відповідники рідною мовою, а потім запам'ятати їх і доречно застосовувати в діалогах, розповідях тощо. Пропонуємо деякі з них англійською мовою:

1. A job done well stays well done forever.	4. People rarely succeed unless they have fun in what they are doing.
2. Never put off till tomorrow what you can do today.	5. Pleasure in the job puts perfection in the work.
3. Choose a job you love and you will never have to work a day in your life.	6. When people go to work, they shouldn't have to leave their hearts at home.

Існує також безліч англійських *загадок про професії*. Окремі з них можна запропонувати школярам з оригінальними відповідями, інші – вони можуть знайти в Інтернеті (наприклад, на сайті http://www.english-easy.info/riddlesWork_Riddles.php).

1. What is the difference between a locomotive engineer and a teacher?
(One minds the train, the other trains the mind).
2. What is the difference between a dressmaker and a farmer?
(A dressmaker sews what he gathers, a farmer gathers what he sows).
3. What is the difference between a fisherman and a lazy student?
(One baits his hook, the other hates his book).
4. What is the difference between a gardener and a billiard player?
(One minds his peas, the other minds his cues).

Ще одним захоплюючим методом профорієнтаційного уроку з іноземної мови є, на наш погляд, використання *інтелект-карти*. Інтелект-карта є своєрідним способом зображення процесу системного мислення за допомогою схем, тобто це технологія зображення інформації у графічному вигляді. Інтелект-карта відображає зв'язки між частинами, які складають проблему (тему), що розглядається. Детальніше про цей метод буде описано в розділі, присвяченому мовному портфолію учня.

Нижче ми пропонуємо зразок побудови інтелект-карти «Іноземна мова і професії» у вигляді організаційної діаграми при вивченні у старших класах теми «Робота і професії» (рис. 4).

Як видно з рис. 4, тема «Іноземні мови і професії» є центральним елементом карти, підтемами слугують назви професій (педагог, дипломат, перекладач, стюардеса, журналіст-міжнародник). У свою чергу підтемам підпорядковуються мікротеми (учитель, викладач, консул, радник тощо), які уточнюють підтеми. Цю інтелект-карту старшокласники можуть значно розширити за рахунок додаткових підтем – професій, пов'язаних зі знанням

іноземної мови, а також мікротем до зазначених уже професій, а також до тих нових, які запропонують самі школярі.

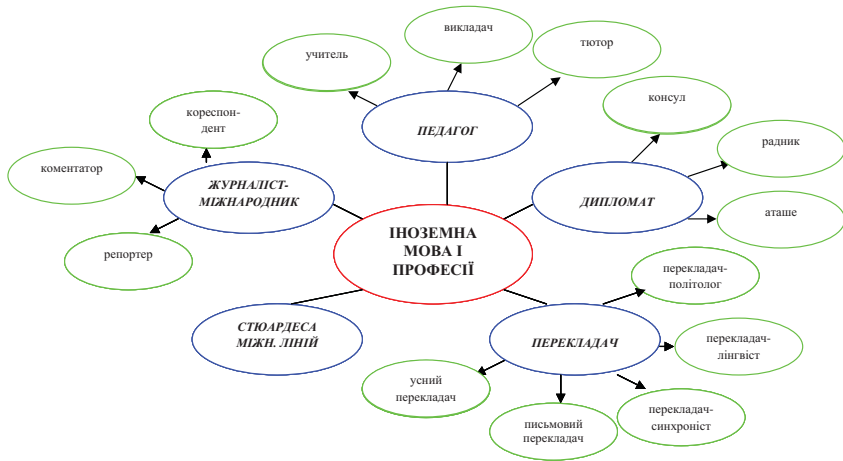

Рис. 4 – Інтелект-карта «Іноземна мова і професії»

Надписи в інтелект-карті можна виконати іноземною мовою, проте, на наш погляд, це доцільно зробити самим учням, адже робота із двомовним словником формує не лише їхню пізнавальну діяльність, але й самостійність як рису характеру.

Після ознайомлення школярів із професією творчої людини, наприклад відомої української поетеси Ліни Костенко, старшокласникам доцільно запропонувати домашнє завдання – створити її біографічну інтелект-карту, яка має охопити широкий спектр життєвого і творчого шляху (включаючи дитинство, навчання в школі та інституті, родину, її основні твори, нагороди, активну життєву позицію тощо). Учні по-різному можуть зобразити біографію поетеси, виходячи зі своїх знань, інтелекту, здібностей, кругозору і фантазії. Ці дані можна почерпнути з її творів, а також знайти в Інтернеті. На основі підготовлених школярами вдома інтелект-карт можна на уроці створити повну й детальну карту біографії поетеси, урахувавши різні думки старшокласників. Подібні інтелект-карти учні можуть створювати не лише про професії відомих людей, а також про своїх батьків, родичів, знайомих.

Цікавим і нестандартним завданням для учнів буде проведення конкурсу колажів із професійної тематики. Учні пропонується, використовуючи фотографії, ілюстрації із журналів, листівки та інші візуальні матеріали, створити колаж, наприклад, «Професії в обличчях». У процесі роботи над ним школярі самостійно підбирають своїх героїв, цікаві епізоди з їхньої професійної діяльності тощо.

Шкільна навчальна програма з іноземних мов для 10–11-х класів ЗНЗ передбачає вивчення теми «Робота і професії», тому в сучасних підручниках

пріділено певну увагу профорієнтаційному характеру текстів і мовленнєвих ситуацій у процесі навчання іноземних мов. Проте, на наш погляд, набагато більше можливостей щодо допомоги старшокласникам у виборі професії на уроках іноземної мови мають елективні курси, зокрема: «Сучасний світ професій», «Іноземна мова і професії», «Професія, про яку я мрію», «Діалоги про професії» тощо.

Завдяки цілеспрямованому насиченню змісту навчальних матеріалів про різні професії та особистісно-соціальні якості фахівців цих професій елективні курси допоможуть школярам не лише реалізувати їхній інтерес до іноземної мови як навчального предмета, а також уточнити готовність до вибору конкретної професії, пов'язаної (або не пов'язаної) зі знанням іноземних мов. Логічним і завершеним результатом таких елективних курсів може стати індивідуальна або колективна підготовка і презентація проєктних робіт учнів.

5. РОЛЬ ЕЛЕКТИВНИХ КУРСІВ У ПРОФІЛЬНОМУ НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

У сучасних умовах модернізації шкільної освіти елективні курси (ЕК) є одним із важливих складників профільного навчання іноземної мови учнів старших класів.

Слово «елективний» походить від латинського терміну «*electus*», що означає «вибраний», «обраний» (англійською мовою – *elective*, французькою – *électif*). Отже, елективні курси або курси за вибором – це обов'язкові навчальні курси, що входять до профілю навчання, які розширюють і поглиблюють зміст певного шкільного предмета, і які обираються самими учнями відповідно до їхніх інтересів, уподобань і потреб.

Елективні курси в українських школах із деяких позицій нагадують факультативи, оскільки орієнтовані на старшокласників (із урахуванням інтересів групи і можливостей педагогів), але на відміну від факультативів для елективних курсів не існує освітніх стандартів, вони включаються до навчального плану всіх учнів профільних класів і є обов'язковими для відвідування.

Метою ЕК з іноземної мови у старшій школі є розширення знань, вироблення специфічних умінь і навичок, знайомство з новими галузями науки в межах обраного профілю, орієнтація на індивідуалізацію навчання та соціалізацію учнів, на підготовку до усвідомленого й відповідального вибору майбутньої професійної діяльності, пов'язаної зі знанням ІМ.

Відповідно до цілей і завдань профільного навчання у старшій школі (10–11-ті класи) елективні курси виконують такі основні функції:

1) поглиблюють профільний курс з урахуванням освітнього пріоритету школи або групи учнів із метою засвоєння предмета на рівні, необхідному для складання екзамену (або тесту) до вищого навчального закладу;

2) розвивають зміст одного з базових курсів, вивчення якого здійснюється на мінімальному загальноосвітньому рівні, що дозволяє підтримувати

вивчення суміжних навчальних предметів на профільному рівні або отримати додаткову підготовку для складання державного екзамену з обраного навчального предмета на профільному рівні;

3) сприяють задоволенню широкого спектру пізнавальних інтересів у різних галузях діяльності людини.

Кожна із зазначених функцій може бути провідною, але в цілому вони мають виконуватися комплексно.

Оскільки ЕК обираються самими школярами, вони мають відповідати їхнім інтересам, потребам, цілям навчання і мотивам вибору курсу. До основних мотивів вибору ЕК у старшій школі, які варто враховувати при їх розробленні та реалізації, можна віднести:

- 1) підготовку до державних екзаменів із профільних предметів;
- 2) здобуття знань і навичок, засвоєння способів діяльності для вирішення практичних, життєвих завдань, відхід від традиційного шкільного «академізму»;
- 3) можливість успішної кар'єри, просунення на ринку праці;
- 4) підтримку вивчення базових курсів;
- 5) професійну орієнтацію;
- 6) інтеграцію наявних уявлень у цілісну картину світу тощо.

На профільному рівні умовно виділяють два типи ЕК: предметні елективні курси і міжпредметні елективні курси.

I. Завдання **предметних елективних курсів** полягає в поглибленні та розширенні знань із предметів, що входять до базового навчального плану школи. Зокрема, метою ЕК з іноземної мови є надання учневі можливості розширення свого кругозору в галузі іншомовної філології, реалізація інтересу до цього навчального предмета, практична перевірка своїх профорієнтаційних прагнень і ствердження у зробленому виборі. Основна спрямованість ЕК полягає в їх внутрішньо-профільній спеціалізації.

Прикладами назв предметних ЕК можуть бути: «Ділова англійська», «Розмовляй гарною французькою мовою», «Цікава граматики німецької мови», «Хочу все знати про Іспанію», «Британія у світі», «На перехресті двох культур (німецька мова)», «Соціокультурний портрет країни, мова якої вивчається», «Література і мистецтво Шотландії», «Культурно-історичні віхи у виникненні та розвитку англійської мови», «Художня культура Австралії», «Міжнародні контакти України з Канадою» тощо.

II. **Міжпредметні елективні курси** орієнтовані на розвиток міжпредметних знань і вмій, провідним компонентом цих курсів є наукові знання або способи діяльності. Серед завдань міжпредметних ЕК: підтримка вивчення базових загальноосвітніх предметів, закріплення позитивної мотивації до того чи іншого профілю навчання, забезпечення профільної орієнтації та внутрішньо-профільної спеціалізації.

Міжпредметні ЕК з іноземної мови мають на меті в науково-популярній формі ознайомити учнів з такими унікальними явищами, як *мова і мовлення, історія їх розвитку, їх роль у загальнолюдському житті та культурі*; допомогти їм зорієнтуватися у світі сучасних професій, пов'язаних зі знаннями іноземної мови та володінням нею; познайомити старшокласників зі специфікою типових видів діяльності, синтезом оволодіння іноземною мовою та знаннями з ряду предметів, що відповідають найпоширенішим професіям.

Такими міжпредметними ЕК можуть бути: «Іноземна мова й основи лінгвістики», «Іноземна мова й основи зарубіжної літератури», «Іноземна мова й основи перекладацької діяльності», «Іноземна мова і туристичний бізнес», «Іноземна мова й основи країнознавства», «Іноземна мова та інформатика», «Біологія (хімія) іноземною мовою» тощо.

У навчальній програмі з іноземних мов для 10–11-х класів пропонується рекомендований перелік основних ЕК для профільної школи, зокрема: «Література». «Країнознавство». «Ділове мовлення». «Основи перекладу». Програмою профільного навчання іноземної мови передбачаються також додаткові елективні курси: «Туристична сфера». «Соціолінгвістика». «Лінгвокраїнознавство». «Культура і мистецтво».

Проте, як показало опитування учнів старших класів і вчителів іноземних мов різних областей України, перелік ЕК, що проводяться у ЗНЗ, є досить обмеженим («Країнознавство», «Література Великої Британії», «Література США»). У свою чергу, значна кількість школярів хотіла б ознайомитися з тематикою інших ЕК, зокрема: «Розмовна англійська мова», «Бізнес-курс з англійської мови», «Технічний переклад» тощо.

На нашу думку, до орієнтовного переліку назв елективних курсів предметного і міжпредметного рівнів, які б зацікавили учнів, можна віднести: *Англійська мова й основи економічних (юридичних) знань. Англійська мова у світі науки і техніки. Англійська мова у сфері туристичного менеджменту. Англія від А до Я. Іспанія від А до Я. Франція від А до Я. Діалог двох культур. Етикет листування. Життя і творчість Майкла Джексона. Захист довкілля. Міжнародні контакти України з Великою Британією (Німеччиною, Францією, Іспанією). Музична культура країни, мова якої вивчається. Написання електронних листів іноземною мовою. Нобелівські лауреати англо-/німецько-/франкомовних країн. Подорож країною Граматика. Сучасний портрет Європи. Творча майстерня перекладача. Шедеври зарубіжної культури* тощо.

Не зважаючи на те, що ЕК відрізняються своїми цілями і змістом, але в усіх випадках вони мають відповідати запитам учнів, котрі їх обирають. У зв'язку з цим ЕК мають бути спрямовані на вирішення таких завдань: сприяти самовизначенню учнів і/або вибору їхньої подальшої професійної діяльності; створювати позитивну мотивацію навчання на запланованому профілі; ознайомити школярів із провідними для цього профілю видами

діяльності; активізувати пізнавальну діяльність учнів; підвищити їхню інформаційну та комунікативну компетентність.

Результативність ЕК буде досягнута лише в тому випадку, коли в учнів з'явиться можливість усвідомленого вибору ЕК. Для обґрунтування вибору ЕК школярам потрібні певні умови, а саме: учні мають чітко усвідомлювати свої інтереси і плани; у школярів має бути можливість заздалегідь познайомитися зі змістом запропонованих ЕК, вивчивши, наприклад, їх короткі анотації; учителю, який проводитиме ЕК, доцільно заздалегідь провести презентацію цього ЕК для того, щоб старшокласники мали повне уявлення про зміст курсу, що пропонується, і необхідність його освоєння.

Основна особливість ЕК – варіативність, що надає школяреві можливість вільного вибору індивідуального освітнього шляху, який сприятиме його професійному самовизначенню. Досвід творчої діяльності учнів є провідним компонентом змісту ЕК у межах компетентнісного підходу, оскільки через здобуття особистістю власного досвіду відбувається розвиток ціннісного ставлення до об'єктів світу, у тому числі до світу професій. Усвідомлений вибір майбутнього освітньо-професійного шляху спрямований не лише і не стільки на пізнання світу професій, скільки на формування ставлення учня до тієї чи іншої професії.

Створення ЕК з іноземної мови, як і з будь-якого іншого навчального предмета, має базуватися на загальних наукових підходах. На сьогоднішній день у науковій літературі існують різні науково-теоретичні підходи до створення ЕК: фундаментальний, методологічний, універсальний, діяльнісно-ціннісний, компетентнісний, технологічний тощо.

Окрім перерахованих підходів, варто, на наш погляд, назвати ще три, які є провідними при навчанні іноземної мови, а, отже, мають бути не менш значущими і при створенні ЕК: особистісно орієнтований, комунікативний і функціональний.

Так, зокрема, *особистісно орієнтований підхід*, враховуючи інтереси, нахили та здібності школярів, передбачає повне розкриття індивідуальності кожного з них у процесі навчання. Саме особистісно орієнтований підхід допускає різні рівні навченості школярів з іноземної мови: рівень стандарту, академічний рівень і профільний рівень. Елективні курси в цьому випадку виступають одним із шляхів диференційованого підходу до навчання іноземної мови.

Комунікативний підхід зарекомендував себе як один із найефективніших у світовій практиці навчання іноземних мов. Основний акцент у ньому робиться на розвитку навичок спілкування, оскільки мова необхідна переважно для усної комунікації. Комунікативний підхід передбачає практичну мету – оволодіння іншомовним міжкультурним спілкуванням шляхом формування і розвитку міжкультурної комунікативної компетентності та її складників, а також максимальне зближення процесів навчання і реального

спілкування. Головним прийомом на заняттях з ЕК є моделювання ситуацій, з якими школярі зустрічаються в реальному житті.

Функціональний підхід передбачає практичне володіння іноземною мовою: досягнення випускниками школи показників В1 (рівень стандарту, академічний рівень) і В2 (профільний рівень) за шкалою, рекомендованою європейськими стандартами. Створюючи ЕК, варто враховувати той факт, що іноземна мова має носити функціональний характер, сприяти здобуттю нових знань (і професійного характеру в тому числі), бути з'єднувальною ланкою, що здійснює зв'язок з іншими навчальними предметами і сферами людської діяльності.

Як показав аналіз джерел із досліджуваної проблематики, із усіх перерахованих підходів саме компетентнісний має чи не найбільше прибічників сьогодні, і, можливо, більшість розробників ЕК, зокрема з іноземної мови, віддадуть перевагу саме йому. Компетентнісний підхід передбачає створення ЕК, які включають таку послідовність дій: визначення значущих для учнів певного віку проблем → виділення необхідних умов для їх вирішення → визначення необхідних для вирішення цих проблем компетентностей → добір необхідного змісту → підбір методів навчання → розроблення системи оцінювання.

При реалізації особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів до конструювання змісту ЕК з іноземної мови комплекс розроблених завдань і проблем, що складають змістове ядро елективного курсу, дозволяє старшокласнику зробити усвідомлений вибір майбутнього освітньо-професійного шляху, а також сприяє рівню сформованості досвіду його творчої діяльності та дослідницьких умінь.

Елективні курси надають великі можливості вчителям ІМ для здійснення профільно-орієнтованої, поглибленої мовної освіти старшокласників, оскільки здійснюється розвиток і виховання школярів засобами навчального предмета «Іноземна мова (профільний рівень)».

Формуючи зміст ЕК з іноземної мови для профільної школи відповідно до комунікативного й особистісно орієнтованого підходів, необхідно, на нашу думку, дотримуватися таких загальних вимог: 1) елективний курс не повинен повторювати змісту навчальної програму з іноземних мов для старшої школи (профільний рівень); 2) зміст навчання курсу має відповідати на запитання, чому учень обрав саме цей курс, а не інший, і чи буде він йому цікавим і корисним; 3) засвоєнню змісту матеріалу сприятимуть активні форми організації занять, інформаційні та проєктні форми роботи; 4) зміст курсу має бути зорієнтованим на позитивну мотивацію учнів щодо накопичення мовних і мовленнєвих засобів, на оволодіння спеціальною інформацією, важливою для їхніх подальших навчальних чи професійних планів; 5) змістові лінії ЕК покликані формувати в учнів уміння і способи діяльності для вирішення практично важливих завдань, продовження професійної роботи, усвідомлення можливостей і способів реалізації

обраного життєвого шляху через подальше навчання або працевлаштування тощо.

Успішність освоєння ЕК учнями залежить, насамперед, від правильності розроблення навчальної програми курсу. Сьогоднішній темп розвитку педагогічної науки, лавиноподібне впровадження інновацій в освіту вимагає від учителя проєктувальних умінь із складання навчальної програми зі свого предмета, у тому числі з ЕК.

Навчальна програма є свого роду моделлю діяльності педагога й учня у процесі навчання. Модель програми має відповісти на три запитання: «для чого», «що» і «як». Зокрема, «для чого» має встановити, з якою метою учень вивчає цей ЕК, на що спрямовано програму, який має бути її результат; «що» – це логічно структурований зміст навчального матеріалу курсу; «як» – це програма взаємодії вчителя й учня, вибір методів і форм організації навчання, а також засобів, які допоможуть зробити навчання ефективним, досягнути запланованих результатів, визначити рівень і ступінь їх досягнення, виконання, коректування в організації подальшого процесу.

Отже, програма ЕК повинна мати необхідну й достатню кількість компонентів, котрі наочно відображали б як зміст курсу, так і способи діяльності учнів щодо його засвоєння.

Основними відмінностями програм ЕК від навчальних програм з обов'язкових шкільних предметів є:

1) програми ЕК носять орієнтовний характер і спрямовані на задоволення запитів конкретних груп учнів, що вимагає їх доопрацювання вчителем;

2) програми ЕК не визначають обов'язкового для вивчення обсягу навчального матеріалу, оскільки зміст підсумкового контролю з курсу розробляє сам учитель;

3) темп вивчення ЕК може бути адекватним ситуації, що реально складається: на чомусь можна затриматись, щось можна пройти побіжно, що передбачає побудову програми з ряду модулів, які мають варіативний характер;

4) робоча версія програми ЕК будується на основі діяльнісного підходу до планування навчальних занять, тобто відповідає на запитання, чого учні зможуть навчитися;

5) програми ЕК не містять вимоги обов'язкової успішності, що потребує вибору правильного підходу до оцінки освітніх результатів серед різних форм атестації (захист проєктів, рефератів, проведення заліку тощо).

Програма ЕК з іноземної мови, як і з іншого навчального предмета, має містити, як правило, такі структурні елементи: титульну сторінку; пояснювальну записку; тематичне планування; зміст програми; методичні рекомендації; інформаційне забезпечення програми.

Титульна сторінка включає: назву освітнього закладу; дані про те, де, коли і ким було затверджено програму курсу; назву елективного курсу; клас,

на який розрахована програма; термін реалізації програми; прізвище, ім'я та по-батькові автора (авторів) програми, його/її (їхні) посаду; назву міста, населеного пункту; рік розроблення програми.

Пояснювальна записка розкриває загальну концепцію, задум програми і містить:

1) анотацію, де обґрунтовується необхідність уведення цього ЕК у школі та розкривається новизна програми. Програма вважається такою, що відповідає критерію новизни у двох (взаємовиключних) випадках: а) якщо вона має хоч би одну змістову ознаку, якої немає в жодній із програм-аналогів, і ця ознака в сукупності з іншими її ознаками дозволяє одержати новий позитивний ефект; б) або, якщо вона (програма), будучи новою комбінацією відомих ознак, дозволяє одержувати новий позитивний освітній ефект, котрий не є сумою позитивних ефектів, що входять до комбінації компонентів, а являє собою нову якість, не властиву жодному з компонентів, які складають комбінацію.

2) зазначення місця і ролі ЕК у профільному навчанні (яке місце курсу у співвідношенні до загальноосвітніх і базових предметів: за рахунок яких годин виконується, які міжпредметні зв'язки реалізуються при вивченні елективного курсу, які загальнонавчальні та профільні вміння і навички при цьому розвиваються, яким чином створюються умови для активізації пізнавального інтересу учнів, професійного самовизначення);

3) мету і завдання ЕК (*мета курсу* – для чого він вивчається, які потреби суб'єктів навчального процесу задовольняє: учнів, учителів, шкільну громаду, суспільство; *завдання курсу* – що необхідно для досягнення цілей курсу). Якщо мета – це якийсь концентрований опис запланованого результату, то завдання – це етапи, через які проходить педагог і школярі у своїй діяльності. Відмінність цілей від завдань полягає в тому, що цілі формуються мовою якості, а завдання – мовою дій. Цілі та завдання програми елективного курсу профільного навчання мають бути адекватними цілям і завданням допрофільної підготовки;

4) терміни реалізації програми (тривалість навчання, етапи);

5) основні принципи добору і структурування матеріалу;

6) методи і форми навчання, режим занять;

7) заплановані результати, тобто педагогічну цінність програми, критеріями якої є відповідність результатів навчання цілям і завданням програми; відповідність програми сучасним тенденціям (парадигмам) розвитку освіти; затребуваність програми в системі освіти;

8) інструментарій для оцінювання результатів. Доцільно описати можливий формат залікової (або іншої) роботи. Якщо, наприклад, це есе чи проект, то педагог пише, що таке есе (проект), визначає орієнтовні теми, визначає його обсяг, детально зупиняючись на тому, що в цьому есе (проекті) буде

оцінюватися тощо. Дуже важливо, щоб учитель і школярі точно розуміли, за що буде виставлено ту чи іншу оцінку.

До **навчально-тематичного плану** входять: 1) перелік розділів, тем; 2) кількість годин на вивчення кожної теми з розподілом на теоретичні та практичні види занять; 3) види занять із кожної теми (урок, лекція, бесіда, гра, дискусія, екскурсія, конкурс тощо); 4) форми підведення підсумків із кожної теми. Якщо програма розрахована на декілька років навчання, то кожний рік описується окремо. Теми занять доцільно об'єднувати у блоки. Обов'язково слід зазначати кількість навчальних годин, що відводиться для кожної теми. Навчально-тематичний план є більш наглядним, чітким за побудовою і зрозумілим, якщо він подається у вигляді таблиці (*табл. 3*).

Таблиця 3

Навчально-тематичний план

Розділ. Теми	Кількість годин	У тому числі на:			Форма контролю
		заняття (уроки, лекції, т.п.)	практичні роботи	контрольні роботи	

Зміст курсу, що вивчається, розкривається через: короткий опис тем або розділів із зазначенням кількості годин на кожен тему; коротку характеристику форм занять із кожної теми (лекція, урок, практичні роботи, творчі та практичні завдання, екскурсії тощо); опис методичного забезпечення кожної теми (прийоми і методи організації навчального процесу, дидактичний матеріал, технічне оснащення занять).

Зміст програми має забезпечувати як первинне пізнання учнем реальної дійсності методами наук, що вивчаються, так і співставлення одержаних ним результатів із загальнокультурними аналогами (знаннями). У результаті школяр має можливість створити власний освітній продукт та індивідуальний шлях освоєння як реальної дійсності, так і знань про неї. Програма має допускати можливість коректування і видозміни тематичного змісту у процесі навчання для забезпечення кожному учневі можливості індивідуального освітнього шляху. Одним із джерел особистісного змісту освіти є елементи творчості на заняттях, тематика творчих робіт, інші заплановані вчителем і школярами освітні результати.

Контроль рівня навченості. Основними вимогами, що висуваються до контролю рівня навченості школярів є: періодичність здійснення контролю. Терміни контрольних процедур мають бути відомі учням: різноманітні форми перевірки; форми і методи контролю мають визначатися специфікою навчального предмета, що вивчається, і віковими особливостями школярів.

Методичні рекомендації містять: 1) короткий опис методики викладання (словесний метод, спостереження тощо); 2) рекомендовані форми

проведення занять (із зазначенням списку практичних занять, екскурсій тощо); 3) вимоги до рівня підготовленості учнів (знання, уміння, навички, компетенції, одержані в результаті засвоєння курсу); 4) організацію освітнього середовища (*освітнє середовище – це частина соціокультурного простору, де взаємодіють різні освітні системи, процеси та явища, суб'єкти і предмети з метою розвитку та створення умов для саморозвитку особистості*); 5) технічне оснащення.

Методичні рекомендації є обов'язковим компонентом програми елективного курсу.

Інформаційне забезпечення програми включає: список літератури (бібліографію), перелік Інтернет-ресурсів, перелік відео – аудіопродукції (компакт-дисків, відеокaset, аудіокaset). Доцільно формувати два списки літератури: один – для вчителів, інший – для учнів.

Додатки. Завершувати програму доцільно додатками, в яких можна подати розробки семінарів, ігор, диспутів тощо, а також копії дидактичного матеріалу (інструктивні картки, завдання, теми проектів або рефератів, тести, діагностики тощо). Проте варто зазначити, що додатки, як і методичні рекомендації та поурочне планування, не є обов'язковими складниками програми ЕК.

Програми ЕК мають проходити обов'язкову експертизу. На сьогоднішній день не існує однозначно відпрацьованої процедури затвердження елективних курсів. Формально можна виділити два етапи проведення експертизи програм ЕК.

Перший етап – внутрішній. Програми ЕК розглядаються науково-методичною комісією (радою) або методичним об'єднанням учителів-предметників школи. Комісія (або об'єднання) приймають рішення щодо відповідності програми існуючим вимогам і статуту навчального закладу, доцільності введення запропонованих ЕК до навчального плану (шкільного компонента) і винесення на зовнішнє рецензування та затвердження педагогічною радою школи.

Другий етап – зовнішній. Програми ЕК, виділені на етапі внутрішнього рецензування як спірні або у випадку незгоди автора з результатами першого етапу, можуть бути передані на зовнішнє рецензування, що проводиться на рівні міського або районного управління (відділу) освіти із залученням незалежних рецензентів.

Після рецензування програма ЕК затверджується педагогічною радою або директором загальноосвітнього навчального закладу.

Якщо перший етап на сьогоднішній день є визначеним, то другий – у різних регіонах регламентується окремими розпорядженнями.

Таким чином, умовно можна виділити три етапи створення навчальної програми ЕК : підготовчий, оцінно-корекційний, підсумковий.

1. **Підготовчий етап** передбачає: а) роботу з літературою, аналіз накопиченого досвіду, узагальнення вивченого, формулювання цілей і завдань,

визначення та структурування змісту, вибір методів і засобів навчання, оформлення матеріалів; б) оцінку програми колегами, обговорення її на засідання методичного об'єднання; в) корекцію програми.

Підсумок 1-го етапу: рецензія шкільного методичного об'єднання, яка містить дозвіл, рекомендацію на її реалізацію.

2. Оцінно-корекційний етап має на меті зовнішнє рецензування програми міським (районним) методичним об'єднанням.

Підсумок 2-го етапу: рецензія експерта з формулюванням: «Рекомендовано до реалізації (із подальшою експертизою)»; подання на авторство (витяг із засідання експертної ради для авторських програм), рекомендація до участі в конкурсі.

3. Підсумковий етап передбачає перевірку ефективності, експертизу.

Підсумок 3-го етапу: проведення експертизи програми і висновок про доцільність упровадження в масову практику (експертиза передбачає: запит до навчального закладу, підготовку навчальним закладом довідки про результати роботи з програмою); висновки міської (районної) експертної ради про авторство.

Названі вище етапи є умовними, орієнтовними і не потребують ретельного їх дотримання.

Сучасні методи і види навчальної діяльності все більше набувають форм, наближених до реальних умов спілкування. Для учнів старшої школи у процесі оволодіння ЕК такими можуть бути інтерактивні методи навчання, що дозволяють вирішувати комунікативно-пізнавальні завдання засобами іншомовного спілкування: рольові ігри, навчальні ситуативні завдання, парні та групові форми роботи тощо. Вони сприяють формуванню в учнів готовності до самостійної діяльності, роботи в колективі, толерантного ставлення до всіх учасників соціальної взаємодії, до власної відповідальності за результативність виконаного завдання і критичного ставлення до отриманих результатів. Окрім того, такі види діяльності вмотивовують навчання, надають йому більшої прагматичності, ілюструють учням можливі ситуації, що потребують відповідної мовленнєвої поведінки, яка не порушує ustalених традицій і законів, прийнятих у країні, мова якої вивчається.

Об'єктами контролю виступають навички і вміння мовленнєвої, лінгвістичної, соціокультурної і загальнонавчальної компетенцій.

Поточний контроль може здійснюватися у формі: самостійних і перевірних робіт (письмові завдання, квізи, тести, анкети); написання листів, статей, есе, доповідей, рефератів; підготовки проектів і практичних завдань; проведення співбесід, розгорнутих монологів і діалогів із теми; заповнення листків самооцінювання з мовного портфоліо тощо. Підсумковим контролем є захист підготовленої одноосібної/колективної проектної роботи або

проведення підсумкової конференції з проблематики ЕК. Усі ці форми орієнтовані на одержання учнем такого практичного досвіду, який допоможе йому краще оволодіти ключовими компетентностями і бути успішним на наступному етапі навчання зокрема (включаючи зовнішнє незалежне оцінювання) і в житті в цілому.

6. МОВНЕ ПОРТФОЛІО ЯК НОВА ФОРМА ОЦІНЮВАННЯ ОСОБИСТИХ ДОСЯГНЕНЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Українська освіта сьогодні перебуває в пошуку ефективних технологій як внутрішнього, так і зовнішнього оцінювання навчальних досягнень учнів у зв'язку з переходом до компетентної освіти. Метою навчання на всіх етапах шкільної освіти мають бути сформовані компетентності, які не суперечать знанням, умінням і навичкам, а передбачають здатність осмислено їх використовувати.

Нинішня освітня система оцінює і враховує лише навчальні досягнення учнів, у той час коли запровадження профільного навчання вимагає іншої – більш гнучкої і різнопланової системи оцінювання з запровадженням рейтингу не лише навчальних, але й інших видів діяльності школяра за весь або певний період його перебування у школі.

У зв'язку з цим виникає питання щодо доцільності розроблення індивідуальної накопичувальної оцінки учня за результатами підсумкової атестації, шкільних олімпіад і конкурсів, тестування, елективних курсів, виконання проєктів, написання рефератів, творчих робіт тощо. При цьому пріоритетними мають стати «профільні» досягнення, тобто результати, здобуті школярами в галузях, що відповідають профілям навчання у старших класах ЗНЗ.

Такою сучасною ефективною формою накопичення й оцінювання індивідуальних досягнень учнів у профільній школі може стати портфоліо – учнівський портфель. На Заході ідея портфоліо виступає суттєвим складником модернізації освіти. Портфоліо відносять до одного з основних освітніх трендів останнього десятиліття, а школу XXI століття вважають «школою портфоліо». Портфоліо доповнює традиційні контрольні-оцінювальні засоби, підтримує високу навчальну мотивацію, дозволяє формувати певні когнітивно-особистісні якості (компетенції) школярів, розвивати навички їхньої рефлексивної діяльності, сприяти розвитку інноваційної особистості школяра. Окрім того, у багатьох країнах портфоліо є дієвим інструментом гуманістичної освіти і формування учнівської автономії в навчанні, а також інноваційним навчальним засобом у складі цілісного навчально-методичного комплексу (окрім підручника, книжки для вчителя, робочого зошита, книжки для читання, аудіо/CD додатків тощо).

Портфоліо учня (з італ. мови *portfolio* – портфель, папка) – це папка документів із навчального предмета (чи предметів) як компонента різних видів освітньої діяльності школяра, який ним ведеться при педагогічному супроводі вчителя. Портфоліо в широкому смислі слова означає спосіб фік-

сування, накопичення й оцінювання індивідуальних досягнень учня в різних видах освітньої діяльності за певний період часу. Він належить до розряду автентичних індивідуалізованих оцінок і орієнтований не лише і не стільки на процес оцінювання навчальних успіхів учня, як на його самооцінювання, удосконалення та індивідуалізацію процесу навчання.

До основних завдань ефективного володіння іноземною мовою належить розвиток автономності та креативності учня в процесі оволодіння цією мовою, підтримання й постійне поповнення своїх знань, удосконалення вмінь, розвиток комунікативної та інформаційної культури. Щоб допомогти учневі адекватно оцінити свої знання, можливості, у нього має бути сформована шкала цінностей, з якою він зміг би зв'язати свої власні досягнення в різних сферах освітньої діяльності. Формуванню необхідних навичок і рефлексії ефективно допоможе вітчизняний варіант мовного портфоліо, в основу якого покладено документи Ради Європи, зокрема концепцію Європейського мовного портфоліо – ЄМП (European Language Portfolio – ELP) і «Загальноєвропейські компетенції володіння іноземною мовою: вивчення, викладання, оцінка» (Common European Framework of Reference: Learning, Teaching, Assessment – CEFR).

Європейське мовне портфоліо було презентовано в Україні у 2003 році після його опрацювання у 15 країнах Європейського Союзу. Створення Європейського мовного портфоліо відповідає основним напрямам Болонського процесу, до якого Україна приєдналася у 2005 році.

Мовне портфоліо – це пакет документів, який дозволяє учневі самостійно (або спільно з учителем) фіксувати й оцінювати свої досягнення та досвід в оволодінні іноземною мовою незалежно від методів і засобів навчання, що використовуються.

Мовне портфоліо школяра являє собою самостійний документ, а може входити до загального «Портфоліо учня», в якому зібрано різні портфоліо: «Портфоліо з математики», «Портфоліо з біології», «Портфоліо з іноземної мови» тощо. Варіант ЄМП, що використовується в українській школі, насамперед орієнтовано на самооцінку комунікативних умінь школярів у процесі вивчення ІМ.

Цілі мовного портфоліо полягають у тому, щоб:

- 1) запровадити в практику навчання ІМ перспективну освітню ідеологію;
- 2) озброїти школяра надійним інструментом для визначення своїх успіхів в оволодінні мовами;
- 3) надати вчителю можливість оцінювати рівень досягнень кожного учня в оволодінні ІМ і вносити, за необхідності, корективи у свою викладацьку діяльність;
- 4) розвивати і підтримувати мотивацію кожного учня до вивчення ІМ;
- 5) формувати інноваційну особистість учня, розвивати вміння конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі; ставити перед собою завдання та поетапно їх вирішувати.

У сучасній практиці викладання іноземних мов ефективно використовуються різні види мовного портфоліо залежно від його цільової спрямованості: 1) мовне портфоліо як інструмент самооцінки досягнень учнів у процесі оволодіння ІМ і рівня володіння цією мовою; 2) мовне портфоліо як інструмент автономного вивчення ІМ; 3) мовне портфоліо як інструмент демонстрації навчального продукту – результату оволодіння ІМ; 4) мовне портфоліо як інструмент зворотного зв'язку в навчальному процесі з ІМ; 5) багаточільове мовне портфоліо, що відображає різні цілі в галузі оволодіння ІМ.

Незважаючи на те, що в країнах Європи існує безліч версій мовного портфоліо, кожна з них повинна мати три компоненти і базуватися на шести рівнях і п'яти навичках, прописаних у Загальноєвропейських компетенціях. Європейське мовне портфоліо – це свого роду уніфіковані вимоги до оцінки рівня мовного розвитку і водночас особистий документ учня, з яким він працює декілька років. У посібнику «Європейське мовне портфоліо» Д. Літла і Р. Перклові йдеться про три його компоненти, зокрема:

1. **Мовний паспорт (Language Passport)**: дає уявлення про рівні володіння різними мовами в певний період часу. У паспорті учень коротко відображає свою комунікативну і некомунікативну компетентності. Йдеться про всі нерідні мови, які він вивчає, екзамени і результати, міжкультурні контакти. Паспорт містить також інформацію про самооцінку, оцінку викладача і оцінку, одержану в освітніх закладах. Таким чином, розділ «Мовний паспорт» виконує *соціальну функцію*: формує інтерес до інших мов і культур.

Мовний паспорт включає в себе такі розділи:

- 1) мови спілкування в моїй сім'ї та мови, якими розмовляють мої найближчі родичі;
- 2) де я навчався;
- 3) мови, які я вивчав (-ю) у школі;
- 4) перебування за кордоном;
- 5) проекти;
- 6) мови навчання (білінгвальне навчання);
- 7) таблиці самооцінювання (загальноєвропейська шкала шести рівнів володіння мовами);
- 8) комунікативна компетентність.

У цьому розділі доцільно запропонувати учням визначитися з мотивацією щодо використання мовного портфоліо, заповнивши таблицю (Таб. 4):

Таблиця 4

What is your motivation for using the portfolio?

Please indicate your motivation on a scale from 0 (none) to 3 (a lot)	Motives	Please rate the usefulness from 0 to 3 (0 – not at all; 3 – very)
	For assessing and recording my own competencies	

	For describing my competencies to others	
	To set my own learning and development goals	
	To have external feedback	
Other:		

На другій сторінці Мовного паспорту можна поради́ти учням зроби́ти міні-постер (нагадати школярам, що постер – це художній плакат), на якому вони да́дуть відпові́ді на запитання за до́помогою метафори, чим є для них іноземна (у нашому випадку англійська) мова. На нашу думку, це завдання дуже добре впливає на мотивацію і цілепокладання школярів і заставляє їх задуматися над значущістю ІМ. Пропонуємо також задія́ти креативні можли́вості учнів, а саме – намалювати свою відпові́дь.

2. Мовна біографія (Language Biography): допомагає школяреві визна́чити цілі навчання, сприяє розвиткові багатомовності та компетентностей в декількох мовах. У Мовній біографії містяться дескриптори, тобто параметри, за якими уточнюється й оцінюється (як школярем, так і вчителем) рівень володіння учнем ІМ. Учень визна́чає свій рівень володіння ІМ відпові́дно до таблиці самооцінки. При створенні портфоліо з ІМ в навчальних закладах учням обов’язково необхідно запропонувати таблицю параметрів володіння рі́зними видами мовленнєвої діяльності згідно з відповідними рівнями володіння ІМ, визначеними Державним стандартом загальної середньої освіти з іноземних мов на основі Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти. Ці рівні зафіксовано в пояснювальних записках до шкільних програм з іноземних мов, зокрема: для початкової школи – рівень А1, основної школи – рівень А2, старшої школи – В1. Що стосується профільного навчання ІМ учнів старших класів, то рівень їхніх навчальних досягнень має досягти показника В2, що перевищує пороговий рівень (у термінах Ради Європи). Цей рівень передбачає більш гнучке і більш вільне володіння ІМ, використання його як засобу міжособистісного і міжкультурного спілкування в широкому спектрі ситуацій офіційної та неофіційної взаємодії з носіями мови. Досягнення цього рівня дозволяє випускникам, з одного боку, продовжити освіту в лінгвістичному чи іншому спеціалізованому ВНЗ, з іншого, – здійснювати трудову діяльність відразу після закінчення школи в обраній професійній сфері, що передбачає професійно орієнтоване використання ІМ, наприклад, спеціалістом середньої ланки: секретарем-референтом (зі знанням іноземної мови), гідом-перекладачем, працівником готельного або ресторанного бізнесу тощо.

Більшу частину Мовної біографії займають контрольні листи самостійного оцінювання мовних умінь. Ключовими словами формулювання знань і умінь школяра з ІМ мають стати твердження: «я вмію», «я можу», «я знаю». У листах самооцінювання школяр відзначає ті комунікативні вміння, якими він, на його думку, уже оволодів, і ті, якими має оволодіти. Із контрольних

листів самооцінювання мовних умінь школяреві (і педагогові) зрозуміло, **що** потрібно вивчати, **що вже** засвоєно і **як добре** це зроблено.

Одним із способів формування адекватної самооцінки навчальних досягнень школярів може стати індивідуальна рефлексія їхньої навчальної діяльності. Рефлексія є центральним елементом основної педагогічної функції ЄМП: зробити процес іншомовного навчання прозорішим для учнів, допомогти їм розвинути їхню здатність до відображення та самооцінювання, надаючи, таким чином, старшокласникам можливостей поступово збільшувати відповідальність за власне навчання. Використання рефлексії на уроках ІМ сприяє формуванню усвідомленого ставлення старшокласника до своєї навчальної діяльності, осмисленню й переосмисленню ним здобутих знань з ІМ як засобу міжкультурного спілкування.

У психології **рефлексія** (від лат. *reflexio* – *звернення назад*) визначається як розумовий (раціональний) процес, спрямований на аналіз, розуміння, усвідомлення себе: власних дій, поведінки, мовлення, досвіду, почуттів, станів, здібностей, характеру, ставлень до своїх завдань, призначення тощо. Ми поділяємо думку тих науковців, які вважають, що рефлексія – це не просто знання або розуміння суб'єктом самого себе, а й з'ясування того, як інші знають і розуміють його особистісні особливості, емоційні реакції та когнітивні уявлення, пов'язані з пізнанням.

Учені розрізняють *поточну рефлексію*, яка здійснюється в ході навчального процесу, і *підсумкову рефлексію*, що логічно і тематично завершує замкнений період діяльності.

Поточна рефлексія спрямована на активізацію процесу усвідомлення й осмислення предметної діяльності, що здійснюється в цей час: її напрям, мета, основні етапи, проблеми, протиріччя, способи діяльності, результати. Поточну рефлексію можна поділити на три етапи: 1) рефлексію діяльності; 2) рефлексію змісту навчального матеріалу; 3) рефлексію настрою й емоційного стану.

Обираючи той або інший вид рефлексії, варто враховувати мету заняття, зміст і труднощі навчального матеріалу, тип заняття, способи і методи навчання, вікові та психологічні особливості учнів.

Перший тип рефлексії (рефлексія діяльності) дає можливість осмислювати способи та прийоми роботи з навчальним матеріалом. Для розвитку рефлексії діяльності учень повинен розмірковувати, осмислювати те, що він сам зрозумів, засвоїв і вміти передати це у стислій формі, виділяючи основне, головне. Використання сучасної технології мовного портфолію передбачає, що учень має не лише усвідомити зміст матеріалу, але й розуміти способи і прийоми роботи, вміти обрати найбільш раціональні. *Що я робив? З якою метою? Чому я це роблю так? Який результат я отримав? Який варіант кращий?* – ось ті запитання, які ставлять перед собою учні, які володіють рефлексією, тобто вміють усвідомлювати свою діяльність.

У практиці навчання ІМ для реалізації цього типу рефлексії можуть використовуватися такі прийоми:

1. **Самооцінка діяльності** на кожному етапі уроку. Самооцінка – це оцінка учнем самого себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших школярів. Саме рівень самооцінки багато в чому визначає критичність, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач, стосунки з іншими. Здійснюється кожним учнем самостійно, але їм можна запропонувати, наприклад, оцінити свої знання й уміння відповідно до запропонованого «Колеса англійської мови» (рис. 5).

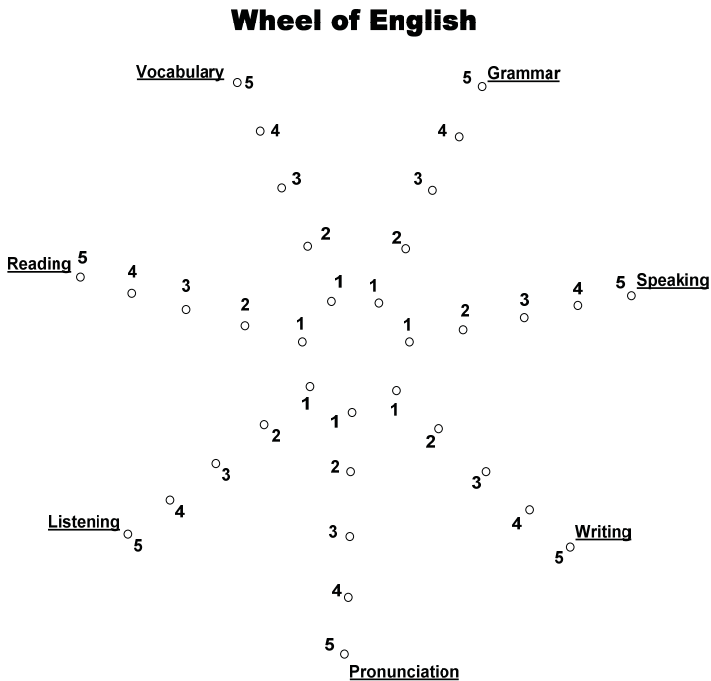

Рис. 5 – Колесо англійської мови

Як видно з рис. 5 оцінюються знання й уміння з усіх видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо), а також із граматики, фонетики і словникового запасу відповідно до шкали від «1» до «5». Зважаючи на 12-бальну систему оцінювання навчальних досягнень українських школярів, можна запропонувати шкалу від «1» до «12». Після того як учень оцінить себе з усіх аспектів за допомогою тієї чи іншої оцінки, він має з'єднати оцінки (бали), які сам собі поставив. У результаті, може вийти колесо або якась інша фігура. Це дуже простий наочний спосіб продемонструвати учням наскільки важливими є всі навички володіння мовою: і чим вони кращі, тим більшим вийде колесо (чи інша фігура) і відповідно легше і швидше школяр просувається до успіху (удосконалення).

Окрім того, оцінити себе, свою роботу й емоційний стан старшокласники можуть за допомогою поданої нижче таблиці (табл. 5).

Таблиця 5

Лист самооцінювання учня на уроці англійської мови

My participation in the lesson (Моя участь в уроці)	My feelings and emotions during the lesson (Мої почуття й емоції)	My difficulties (Мої труднощі)	Valuable thoughts for me from the lesson (Цінні для мене думки від уроку)

2. **«Східці успіху».** Якщо вчитель проводить урок традиційно, то можна виділити і написати на дошці етапи діяльності, а в кінці уроку запропонувати школярам оцінити свою роботу на кожному етапі діяльності у вигляді східців, що ведуть до успіху.

3. **«Ключові слова».** Учитель вибирає з тексту 4–5 ключових слів і записує їх на дошці. Далше учням пропонується декілька варіантів роботи.

Перший варіант: У групі або в парі методом мозкового штурму потрібно дати загальне трактування ключових слів і припустити, як вони будуть використовуватися в тексті.

Другий варіант: У групі або індивідуально скласти й записати свою версію розповіді, уживши всі запропоновані слова.

При ознайомленні з початковим змістом тексту, учні порівнюють «свою» версію і версію оригінального тексту.

4. Подібним прийомом можуть виступити елементи **методики «Open Space»** («Відкритий простір»), коли учні (групами) обирають із запропонованих учителем декількох проблем, одну, яка їх найбільше зацікавила. Наприклад, при вивченні у старших класах теми «Наука і технічний прогрес» (Вплив науково-технічного прогресу на життя людини і довкілля) школярам пропонуються на вибір три теми, що стосуються екологічної проблеми: «Сучасні екологічні проблеми», «Екологічні проблеми мого міста (краю, села)», «Шляхи вирішення екологічних проблем». Старшокласникам необхідно згадати і записати спільними зусиллями відому їм на цей час інформацію з обраної ними теми.

5. **«Я зробив (-ла)!»** На одному з етапів учитель пропонує школярам проаналізувати свою роботу й обмінятися з партнером думкою про ті знання, навички й уміння, які вони здобули в ході виконання певної вправи, завдання чи виду діяльності.

Наприклад: Say what you have just done and how you've done it.

I've (have) just: *practised phonetics; *read the text «.....»;
 *practised the words; *retold the text».....»;
 *practised grammar; *asked and answered
 the questions;

etc...

6. Використання алгоритму. Доцільно на етапі рефлексії ще раз згадати й акцентувати увагу учнів на ефективності роботи з використанням алгоритму, тобто в певній послідовності. Зокрема, на заключному етапі вивчення теми школярі, працюючи над проектом, отримують пам'ятки із зазначенням найбільш загальної його послідовності, де детально описано дії, дано функціональні смислові та змістовні опори. *Наприклад:*

We work on the project.

1. Choose the title of the project.
2. Collect information and illustrations.
3. Revise all the material on this problem.
4. Combine all the possible characteristics.
5. Draw or make the project in any of the following forms – a scheme, a collage, a poster, a booklet, a leaflet, a guide, an advertisement, etc.
6. Present (deliver) your project to the classmates.
7. Explain your ideas.

Аналізуючи свою діяльність згідно із запропонованим алгоритмом у процесі роботи над проектом, учні роблять висновок, що процес роботи є не менш важливим, ніж сам результат. А при невдачі школярі бачать, на якому етапі вони не допрацювали і на які моменти варто звернути увагу наступного разу.

7. Організація дискусії. При організації дискусії на уроці вчитель має запропонувати учням правила її ведення, які допомагають вирішувати як виховні завдання – формування комунікативної та дискусійної культури, так і служать вербальним матеріалом для школярів на етапі рефлексії. *Наприклад:*

Правила ведення дискусії

- Я критикую ідеї, а не людей.
- Моя мета не в тому, щоб перемогти, а в тому, щоб прийти до найкращого рішення.
- Я вислуховую міркування кожного, навіть якщо я сам із цим не погоджуюсь.
- Я намагаюсь усвідомити і зрозуміти обидва погляди на проблему.
- Я змінюю свою точку зору, коли факти дають для цього вагому основу.

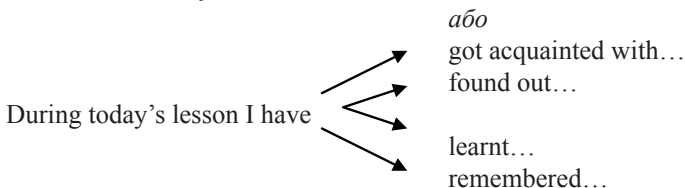
Другий тип рефлексії (рефлексія змісту навчального матеріалу) використовується, щоб з'ясувати, як учні усвідомили зміст вивченого. У кінці уроку важливо підвести підсумки, залучаючи учнів до самоаналізу, у ході якого вони повідомляють, чого вони навчилися, які вміння виявили. Спочатку такий аналіз проводиться в парах, потім один з учнів аналізує результати уроку перед усією групою (на кожному уроці такий аналіз робить інший учень).

У практиці навчання ІМ для реалізації цього типу рефлексії можуть використовуватися такі прийоми:

1. Прийом незакінченого речення (тези).

Наприклад: Я вважаю, що урок був корисним для мене тому, що...

Я думаю, мені вдалося...

2. Прийом рефлексії «підведення підсумків» або досягнення мети.

Кожен учень формулює підсумки уроку, використовуючи схему, де він об'єднує й узагальнює свої враження, знання, уміння. Мету уроку можна записати на дошці на початку уроку, а в кінці заняття доцільно провести обговорення її досягнення.

We have reached the aim of the lesson.

Now I know how to can	speak about... understand the information... explain the problem (reason)... say my own opinion on... give arguments... find necessary information... Etc.

Учитель допомагає учневі побачити його досягнення і недоліки та намітити шляхи подолання останніх.

3. **Рефлексія ставлення до проблеми** (теми), погляд на проблему раніше і тепер.

Then (before)	Now
didn't know understand couldn't realize imagine express	Now I... Besides... Moreover...

4. Для включення учнів в урок використовується **прийом «Вибір афоризму»**, при якому школярам пропонуються на вибір 2–3 висловлювання відомих людей або прислів'я. Учні обирають один афоризм, який відповідає темі уроку, обґрунтовуючи свій вибір. Використання афоризмів робить мовлення учнів яскравішим, більш образним і насиченим.

Прикладами таких висловлювань можуть бути:

1. The friend who understands you creates you (*Romain Rolland*).

Друг, який розуміє вас, створює вас (*Ромен Ролланд*).

2. He who has health has hope and he who has hope has everything.

Arab proverb

Той, хто має здоров'я, має надію, а той, хто має надію, має все.

Арабське прислів'я

3. He who seeks a faultless friend remains friendless (*Proverb*).

Хто шукає друга без огріхів, залишається без друга (*Прислів'я*).

5. Цікавим є **прийом рефлексії у формі сінквейна** (від фр. *cinq* – п'ять), тобто вірша, що складається з п'яти рядків, написаного за певними правилами. Сінквейн є одним із прийомів активізації пізнавальної активності учнів на уроці. Лаконічність форми цього методу розвиває здатність резюмувати інформацію, висловлювати думку декількома значущими словами, емними і короткими висловами. Сінквейн можна пропонувати як індивідуальне самостійне завдання, так і для роботи в парах.

Основні правила написання сінквейна: *перший рядок* – назва теми одним словом (як правило, іменником, але можна і займенником); *другий рядок* – опис теми двома словами (прикметниками або дієприкметниками); *третій рядок* – опис дії в межах теми трьома словами (дієсловами); *четвертий рядок* – фраза з чотирьох слів, що показує відношення до теми (почуття однією фразою); *п'ятий рядок* – резюме, висновок. Як правило, це синонім першого слова, виражений будь-якою частиною мовлення.

Наприклад: Сінквейн «Madonna» (Мадонна).

1. Madonna (Мадонна).
2. Persistent, talented (Наполеглива, талановита).
3. Sings, dances, creates. (Співає, танцює, створює)
4. Changed pop music forever. (Змінила поп-музику назавжди)
5. Pop-star. (Поп-зірка)

6. При характеристиці порівняння двох протилежних понять, заслуговує на увагу **прийом «Даймонд»** (від *англ.* diamond – діамант). Важливим моментом у цьому завданні є зустріч, зіткнення двох протилежних понять (поглядів). Тут учні мають висловити свою точку зору та судження, виходячи з власного життєвого досвіду.

Наприклад: The problem of the young and the older generation.

момент зіткнення (зустрічі)	The older generation confident, reserved, knowing support, believe, give advice, hope	різні точки зору
	try to understand, argue, conflict, problems in the contacts, pleasant contact, etc.	
	show off, express themselves, reject, love rebellious, shocking, eccentric The young generation	

7. Ще одним методом інтенсифікації процесу навчання іноземної мови в школі може стати використання на уроці **інтелект-карти** (інші назви: карта

розуму, карта знань, карта пам'яті, ментальна карта) – *Mind Map*, яку відкрив у 60-х роках минулого століття британський психолог Тоні Б'юзен (Tony Buzan). Інтелект-карта вважається потужним інструментом для мозкового штурму, творчого мислення, вирішення проблем, організації та фіксації ідей, аналізу й упорядкування інформації та альтернативних записів. Інтелект-карта є своєрідним способом зображення процесу системного мислення за допомогою схем, тобто це технологія зображення інформації у графічному вигляді. Інтелект-карта відображує зв'язки (сміслові, асоціативні, причинно-наслідкові та інші) між поняттями, частинами, які складають проблему або предметну галузь, що розглядається.

Автор методики запам'ятовування, творчості та організації мислення – карти знань або «інтелект-карти» Т. Б'юзен пропонує такі основні правила побудови такої карти (*MindMapping*):

1. Об'єкт уваги зосереджується в самому центрі (*Subject*).
2. Основні теми, пов'язані з об'єктом уваги, розходяться від центрального образу у вигляді гілок (*Idea*).
3. Гілки, які приймають форму плавних ліній, позначаються чи пояснюються ключовими словами чи образами. Другорядні ідеї також зображуються у вигляді гілок, які відходять від гілок вищого порядку (*Sub-idea*).
4. Гілки формують пов'язану вузлову систему.

Інтелект-карти школярі можуть створювати самостійно і на класній дошці, і на фліпчартах, і у своїх зошитах, і на окремих аркушах паперу (краще, щоб папір був не менше формату А4). Їх створення не потребує особливих малярських здібностей. Потрібно мати ідею, фантазію і кольорову крейду або олівці (фломастери, маркери, фарби). Ментальні карти можна також створювати і за допомогою різноманітних діаграм. Так, зокрема, було нами створено інтелект-карту «Іноземна мова і професії», запропоновану в розділі, присвяченому формуванню професійного самовизначення старшокласників на уроках ІМ.

Створення подібних інтелект-карт буде доцільним і при ознайомленні з іншою програмною тематикою з ІМ у старших класах: «Я, моя сім'я, друзі», «Дозвілля і спорт», «Живопис» тощо, а також при засвоєнні того чи іншого граматичного матеріалу. Так, наприклад, вивчення форм і функцій інфінітива в англійській мові значно спроститься з використанням інтелект-карти, де проблемою (або об'єктом уваги) виступить **Infinitive**, а темами і підтемами: **Indefinite Infinitive** – *Active, Passive*; **Perfect Infinitive** – *Active, Passive*; **Continuous Infinitive** – *Active*; **Perfect Infinitive** – *Active*.

Інтелект-карта служить візуальною опорою при засвоєнні іншомовної лексики і граматики. Робота з нею сприяє формуванню іншомовного монологічного мовлення, мимовільному запам'ятовуванню навчальної інформації, тривалому утриманню в пам'яті змісту навчальних текстів, зростанню мотивації, а, отже, і досягненню головної мети навчання ІМ – володіння нею

як засобом спілкування. На сьогоднішній день існують окремі комп'ютерні програми, за допомогою яких можна створювати ментальні карти (наприклад: ConceptDraw MINDMAP, MindManager, MindMapper та ін.), проте побудова учнями індивідуальних інтелект-карт дозволить учителю оцінити рівень розуміння ними навчального матеріалу, допоможе школярам вибирати й осмислювати основну інформацію, розвивати їхні вміння об'єднувати одержані дані в певні групи і категорії.

8. Подібним до інтелект-карти є **прийом «Кластер»** (від англ. cluster – пучок, скупчення), який доречно використовувати при вивченні, зокрема, нової лексики. Це графічна організація матеріалу, яка показує смислове поле і структуру змісту теми або окремого поняття. Ключове слово записується в центрі, від нього малюються промені в різні сторони. На кінцях променів записуються слова, які розкривають зміст ключового поняття. Ці ж слова також можна «розпаковувати» у вигляді нових кластерів. Наприклад, при вивченні теми «Музичне мистецтво» у центрі записується слово «музика», від якого розходяться промені до трьох ключових слів: «музичні стилі», «композитори», «музиканти». У свою чергу від цих слів йдуть інші промені з їх деталізацією (*музичні стилі*: поп-музика, рок-н-рол, джаз; *композитори*: Пол Маккартні, Джон Леннон, Луї Армстронг; *музиканти*: Том Джонс, Елтон Джон, Дайана Росс) тощо.

Кластер є також доречним і ефективним при вивченні граматичних явищ, наприклад, в англійській мові: «Невизначені часи: теперішній, минулий і майбутній», «Тривалі часи: дійсний, минулий, майбутній», «Перфектні або dokonані часи».

Прийоми «Даймонд», «Сінквейн», «Кластер», «Інтелект-карта» використовуються в технології «розвиток критичного мислення». Школяр сам розмірковує, усвідомлює те, що він зрозумів, засвоїв і передає це у стислій формі, виділяючи головне.

Третій тип рефлексії (рефлексія настрою й емоційного стану) доцільно використовувати на початку і в кінці уроку, щоб з'ясувати емоційний стан учнів і побачити, як змінюється їхній настрій протягом заняття. Найпростіший варіант – демонструвати школярам (або щоб вони самі показували) картки із зображенням *трьох облич*: веселого, нейтрального і сумного. Ще один «кольоровий» прийом – це «*Дерево почуттів*», зображене на класній дошці. Якщо учень почуває себе комфортно, то вішає на дерево листочки одного кольору, якщо ні, – іншого. Хочемо нагадати, якому настрою відповідає той чи інший колір: *червоний* – захоплений; *оранжевий* (помаранчевий) – радісний, теплий; *жовтий* – світлий, приємний; *зелений* – спокійний; *синій* – незадовільний, сумний; *фіолетовий* – тривожний, напружений; *чорний* – занепад, смуток.

Проте, на нашу думку, цей прийом більше підходить для учнів молодшого і середнього шкільного віку. Що стосується старшокласників, то для

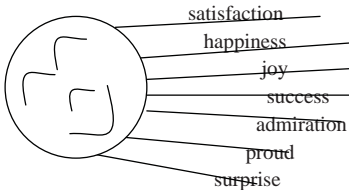
них можна використати *емоційно-художню рефлексію*. Школярам, наприклад, пропонується дві картини із зображенням пейзажу: одна з них передає сумний настрій, інша – веселий. Інший вид рефлексії – *емоційно-музичний*. Учні слухають фрагменти із двох музичних творів, де одна музика – спокійна, друга – тривожна, і обирають ту картину або музику, яка відповідає їхньому настрою на час ознайомлення з нею.

Старшокласникам можна також запропонувати виразити свій емоційний настрій за допомогою *малюнків, піктограм, коміксів* тощо, а в кінці уроку провести їх виставку. Перед цим школярі отримують домашнє завдання: знайти якомога більше синонімів, наприклад, до слів «радість» і «смуток». На уроці вони будуть оперувати цими термінами. *Стан радості* можна передати за допомогою слів: веселий, радісний, бадьорий, щасливий, сяючий, святковий, урочистий, піднесений, іскристий, грайливий, райдужний. *Стан смутку* виражається термінами: сумний, засмучений, журливий, похмурий, безрадісний, пригнічений, заплаканий, млявий.

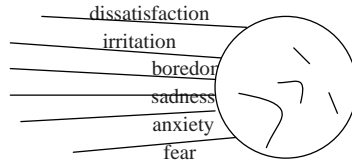
Зважаючи на те, що учні можуть оцінювати не лише свій настрій, але й емоційний стан, тому запитання типу: «Що ти зараз відчуваєш?», або «Які емоції ти відчуваєш?» швидко стають звичними для них і не викликають здивування. На допомогу школярам висловлюватися можна запропонувати опорний конспект, який, окрім того, сприяє повторенню і розширенню іншомовного лексичного запасу.

Наприклад: What emotions do you feel?

positive emotions

negative feelings

I feel...
Why?

Because I...

- ...was (not) bored;
- ...worked hard;
- ...didn't relax;
- ...answered properly;
- ...was active, emotional;
- ...fulfilled the task;
- ...received a reward (a good mark).

Підсумкова рефлексія відрізняється від поточної збільшенням її періоду, а також більшим ступенем визначеності з боку педагога. Методи, форми і зміст підсумкової рефлексії вчитель визначає на основі освітньої програми. Підсумкову рефлексію проводять у вигляді спеціального заняття в кінці вивчення великого розділу навчального предмета або, наприклад, у кінці чверті чи навчального року, на якому школярам пропонується відповісти на запитання, запропоновані А.В. Хуторським: *Який мій найбільший успіх за цей рік (чверть)? Завдяки чому і як я зумів його досягти? У чому я змінився? Які мої просування у знаннях? Що я зрозумів про своє незнання? У чому полягають мої труднощі? Як я їх переборюю? Що в мене раніше не виходило, а тепер виходить? Що я навчився робити добре? Які нові види діяльності і способи я опанував?* тощо.

Отже, як видно із завдань і прикладів «Мовної біографії», цей розділ реалізує педагогічну функцію: формує самостійну оцінку учнями своїх успіхів у вивченні ІМ як засобу міжкультурного спілкування.

3. **Досьє (Dossier)**: надає учневі можливість відбирати матеріали, що ілюструють його досягнення або здобутий досвід, зафіксований в мовній біографії або паспорті. Тобто, досьє виконує *інформаційну функцію*: демонстрація школярами своїх досягнень у вигляді конкретного продукту. У цій частині портфоліо школяр може зберігати зразки своїх робіт з мови (мов), які він вивчив або вивчає. Це можуть бути роботи, виконані ним самостійно на уроці (контрольні роботи, тести, твори тощо), удома, на позакласних заняттях (проекти, реферати, доповіді, дипломи, сертифікати, свідоцтва тощо), які підтверджують успіхи учня у вивченні ІМ. Відбір може проводитися протягом одного року або однієї чверті, чи протягом двох років навчання у старшій школі. Портфоліо або окремим роботам передусе коментар школяра про те, чому він вважає за необхідне відібрати саме ці роботи (бажано, щоб усі коментарі учень виконував ІМ, починаючи з однієї-двох коротких фраз, поступово розширюючи і поглиблюючи їх). Кожна робота також має супроводжуватися коротким коментарем школяра про те, що йому в цій роботі вдалося, а що – ні; чи згоден він з оцінкою вчителя, і які висновки він може зробити. Головне в цій діяльності – самооцінка учня у вигляді розмірковування, аргументації, обґрунтування. Періодично школяр виставляє своє портфоліо на презентацію у класі, у групі, на вчительській конференції, на батьківських зборах. На такому форумі учень демонструє свої досягнення, доводить, що його самооцінка збігається або не збігається з оцінкою вчителя, батьків, групи експертів (із числа учнів).

У рубрику Досьє бажано також включити термінологічний словник, який учні ведуть самостійно. Школярі можуть самі організувати запис слів у порядку ознайомлення з ними, або за темами, що полегшить в подальшому їхню підготовку до заліків, екзаменів або тестів.

Таким чином, основні функції мовного портфоліо (соціальна, педагогічна, інформаційна), які не може виконати жоден з існуючих компонентів

НМК з іноземних мов, полягають у тому, щоб: 1) наочно продемонструвати учневі його успіхи в оволодінні ІМ; 2) допомогти йому усвідомити цінність міжкультурного спілкування у своєму найближчому оточенні, у регіоні, країні, Європі; 3) сформуванати самооцінку школяра при оволодінні ІМ; 4) допомогти оцінити свій рівень володіння ІМ і порівняти його з європейськими нормами.

Концепція мовного портфоліо дає можливість розширити межі навчального процесу за рахунок включення до системи оцінювання досягнення учня в автентичному міжкультурному безпосередньому й опосередкованому навчанні. Загальноєвропейські рівні володіння мовою є базовими для ЄМП. Вони забезпечують основу для учнівського самооцінювання і слугують матеріалом для постановки навчальних цілей. Шкали для самооцінювання відповідно до рівнів мовленнєвих умінь є центральними для структури і функцій ЄМП.

Критеріями оцінювання мовного портфоліо можуть виступати:

1) культура його оформлення; 2) акуратність виконання робіт; 3) зміст портфоліо. Зокрема, *культура оформлення* включає наявність титульної сторінки; назву мовного портфоліо; назву всіх виконаних робіт; прізвище та ім'я учня й учителя. *Акуратність виконання робіт* передбачає акуратний почерк; відсутність виправлень, закреслень тощо; відсутність орфографічних і пунктуаційних помилок. *Зміст портфоліо* складається із правильно виконаних домашніх вправ; сформульованих теоретичних запитань і відповідей на них; складених або дібраних із теми тестових завдань тощо.

В умовах уведення профільного навчання ідея мовного портфоліо є особливо актуальною, оскільки цей документ стає незамінним помічником для тих учнів, які вирішили пов'язати свою професійну діяльність із вивченням ІМ. Упровадження мовного портфоліо у практику викладання іноземних мов у нашій країні істотно вплине на підвищення якості їх вивчення. Мовне портфоліо підвищує мотивацію учнів, їхню відповідальність за результати навчального процесу, сприяє розвиткові свідомого ставлення до процесу навчання та його результатів. Проте, на нашу думку, на сьогоднішній день ще не всі вчителі, учні й управлінці освітою готові до роботи з цим видом портфоліо. Його створення є наразі поки що для шкіл (або класів) із поглибленим вивченням ІМ, оскільки цей портфоліо насамперед призначено для тих, чия професія буде пов'язана зі знанням ІМ. На жаль, структура і зміст більшості чинних національних підручників (або НМК) з ІМ не дають змоги вчителям синтезувати ці підручники з учнівським портфоліо, а учням – адекватно оцінювати свої знання навчального матеріалу підручника за допомогою портфоліо.

Останніми роками в зарубіжних школах усе більшої популярності набуває електронний портфоліо (e-portfolio), який є електронною версією документованих звітів (письмових робіт, творчих завдань, результатів тестуван-

ня, сертифікатів тощо) учнів про їхні досягнення з тієї чи іншої навчальної дисципліни. Електронний портфоліо може включати не лише сертифікати, звіти і письмові роботи учнів, але й аудіо- і відеоматеріали, котрі дозволяють простежити розвиток навичок вимови, аудіювання, говоріння, читання, письма, а також рівень комунікативної компетентності школярів.

Створення електронного портфоліо дозволяє: показати роботи учнів у повнішому і наочному вигляді за рахунок використання різних форматів – текстового, аудіо, графічного, відео; зберігати, редагувати і демонструвати роботи школярів; забезпечити оперативний доступ, у тому числі й дистанційний, до матеріалів електронного портфоліо.

Для створення електронних портфоліо використовуються різні програмні засоби, включаючи й спеціальні он-лайн оболонки, які дозволяють розмішувати роботи учнів на освітніх веб-сайтах.

Досить цікаві зразки зарубіжних учнівських електронних портфоліо, а також етапи їх створення і наповнення можна знайти, наприклад, на сайтах:

<https://www.google.com.ua/search?q=electronic+portfolio+examples;>

<https://www.google.com.ua/search?q=student+teacher+portfolio&client;>

<http://www.slideshare.net/charbeck1/student-electronic-portfolio;>

<http://electronicportfolios.org/portfolios/iste2k.html> та інші.

На сайті <http://www.slideboom.com/presentations/741672/> Методика можна ознайомитись із методичними рекомендаціями вчительки англійської мови Херсонського ліцею журналістики, бізнесу та правознавства Л.О. Вітвицької з організації електронного портфоліо англійською мовою. А на сайті <http://www.slcc.edu/gened/eportfolio> можна подивитися відео-рекомендації щодо створення електронного портфоліо.

7. ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

Використання методів навчання іноземних мов у сучасній школі базується на розвиткові суб'єкт-суб'єктних відносин учителя й учнів, які передбачають визнання школяра основною цінністю навчального процесу; перехід до співпраці, де вчитель виступає організатором навчальної діяльності, а учень веде самостійний пошук; виявлення і максимальне використання суб'єктного досвіду школяра та узгодження його досвіду із суспільно значущим досвідом; активізацію особистісних функцій учня тощо.

Що стосується самого поняття «метод навчання» (від грецького *metodos* – шлях до чогось), то воно означає систему впорядкованих дій учителя й учнів, що забезпечують зміст освіти. Різні підходи до поняття «інновація» дозволяють виділити загальне: *під інновацією слід розуміти впровадження чогось нового.*

Метод обумовлений взаємопов'язаністю цілей навчання, способів їх досягнення і характером взаємодії суб'єктів. Критеріями вибору методів виступають: інтерактивність, діяльнісний характер, спрямованість на підтрим-

ку індивідуального розвитку, наявність свободи для прийняття самостійного рішення, діалогічність, перенесення акценту із запам'ятовування інформації на вивчення дійсності тощо. Вибір методу кожним конкретним педагогом базується на аналізові педагогічної ситуації. На визначенні методу навчання ІМ обов'язково позначиться, наприклад, кількість часу, відведеного на навчальний предмет або окрему тему; рівень підготовленості учнів, їхні вікові особливості; рівень підготовленості самого вчителя; матеріальне забезпечення навчального закладу. Вивчивши комплекс умов, педагог приймає рішення про використання у своїй роботі того або іншого методу.

Окремі інноваційні методи і прийоми навчання іноземної мови (інтелект-карта, кластер, даймонд, сінквейн тощо) ми розглянули раніше. У цьому розділі ми зупинимось на тих методах, які, на нашу думку, є найбільш адекватними цілям і завданням сучасної іншомовної освіти у старшій школі.

Навчання у співпраці (Cooperative Learning). Навчання у співпраці – це використання малих груп учнів у реальному або віртуальному (при дистанційному навчанні) класі. Вирішення навчальних завдань передбачає таку організацію навчального процесу, при якій усі члени групи є взаємопов'язаними і взаємозалежними, і при цьому достатньо самостійними в оволодінні матеріалом і вирішенні завдань.

Навчання у співпраці – це спільне дослідження, у результаті якого школярі працюють разом, колективно конструюють і продукують нові знання, а не споживають їх уже в готовому вигляді. Самостійна освітня діяльність учнів є одним із принципів навчання у співпраці. Педагог є повноцінним учасником навчального процесу, у деяких випадках він залучається школярами як консультант, помічник.

Існує декілька різновидів методу навчання у співпраці, які різняться постановкою навчальних завдань та організаційними формами: Student Team Learning (навчання в команді), Student Teams Achievement Divisions (індивідуально-груповий підхід), Team Assisted Individualization (індивідуалізація навчання в командах), Teams Games Tournament (командно-ігровий підхід), Jigsaw («пилка»), Learning Together (навчаємось разом).

Загальним для всіх варіантів навчання у співпраці є:

1. Залежність від єдиної мети, котру учні можуть досягти лише спільними зусиллями.
2. Індивідуальна самостійна робота, яка є «елементарною часткою» колективної самостійної роботи.
3. Кожен учень отримує однакову оцінку за роботу: або всі заохочуються однаково, або ніяк не заохочуються.

Метод навчання у співпраці відповідає особистісно орієнтованому підходу, оскільки передбачає рефлексію, вибірковість, відповідальність, автономність учня, а відтак – постійну самоосвіту і саморозвиток школярів. В його основі лежить діяльнісний підхід, бо спільна діяльність є суттю методу. Метою навчання є не предметні знання, а компетенції, причому не лише комунікативна, а всі в комплексі.

Проаналізуємо детальніше особливості названих вище варіантів навчання у співпраці.

Навчання в команді (Student Team Learning). Цей метод приділяє особливу увагу «груповим цілям» (team goals) та успіху всієї групи (team success), котрі можуть бути досягнуті лише в результаті самостійної роботи кожного члена групи (команди) у постійній взаємодії з іншими членами цієї ж групи при роботі над темою/проблемою/питанням, які належить вивчити. Таким чином, місія кожного учня полягає не в тому, щоб виконати якесь завдання, а в тому, щоб кожний учасник команди оволодів необхідними знаннями, сформував потрібні навички, і при цьому вся команда знала, чого досягнув кожен.

Уся група зацікавлена в засвоєнні навчальної інформації кожним її членом, оскільки успіх команди залежить від внеску кожного у спільне вирішення поставленої проблеми.

Метод навчання в команді зводиться до трьох основних принципів:

1) «нагороди» (team rewards) – команда отримує одну на всіх «нагороду» у вигляді балів, сертифіката, диплома та інших видів оцінки спільної діяльності;

2) індивідуальна (персональна) відповідальність (individual accountability) – успіх усієї групи залежить від удач або невдач кожного її члена. Це стимулює всіх членів команди стежити за успіхами один одного і всією командою приходити на допомогу товаришу в засвоєнні, розумінні матеріалу так, щоб кожен відчував себе експертом із цієї проблеми;

3) рівні можливості для досягнення успіху (equal possibilities for success achievement) – кожен учень приносить бали своїй групі, які він заробляє шляхом покращання своїх власних попередніх результатів. Порівняння, таким чином, проводиться не з результатами інших школярів, а із власними, раніше досягнутими, що дозволяє учневі почувати себе повноправним членом команди і стимулює бажання підносити вище свою персональну планку.

Індивідуально-груповий підхід (Student Teams Achievement Divisions).

Метод є ефективним для засвоєння нового матеріалу. У межах цього методу учні діляться на групи з чотирьох чоловік. Після пояснення матеріалу вчителем організується робота з формування орієнтувальної основи дій (ООД) для кожного школяра: учням пропонується обговорити матеріал у групах, розібратися в ньому. Завдання з перевірки розуміння нового матеріалу виконується або частинами, коли кожен учень виконує свою частину завдання, або за принципом «вертушки», коли кожне наступне завдання виконується іншим школярем. При цьому виконання кожного завдання контролюється всією групою. Після виконання завдання всіма групами учитель організує обговорення роботи над ним, потім учням пропонується тест на перевірку розуміння й засвоєння нового матеріалу, диференціюючи складність та обсяг завдань для сильних і слабких учнів. Завдання тесту виконується не в

групах, а індивідуально, і робота кожного учня оцінюється персонально. Оцінки за індивідуальну роботу підсумовуються у групах, після чого виставляється загальна оцінка.

Індивідуалізація навчання в командах (Team Assisted Individualization). Суть методу полягає в тому, що учні отримують персональні завдання за результатами проведеного тестування і далі працюють індивідуально, у своєму темпі, але в межах команди. Різні команди можуть працювати над різними завданнями. Члени команди допомагають один одному при виконанні індивідуальних завдань. Успіхи кожного члена групи фіксуються у спеціальному журналі. Після закінчення теми проводиться підсумковий тест, де кожен виконує його індивідуально. Тести оцінюються самими школярами, котрі були спеціально відібрані на ролі оцінщиків. Кожного тижня вчитель відзначає кількість тем і завдань, виконаних командою, успішність їх виконання у класі і вдома. При цьому особливо відзначаються найбільш значні досягнення групи.

Найефективніше цей спосіб проявляє себе при роботі над домашнім читанням, бо більша частка роботи приходить на домашні завдання, а на уроці лише обговорюються питання, пов'язані з прочитаним текстом. Таким чином економиться велика кількість навчального часу на уроці. Окрім того, оскільки учні самостійно ведуть облік засвоєння нового матеріалу кожним членом групи, учитель має більше часу на індивідуальну роботу з окремими групами або учнями, яким необхідна його допомога.

Командно-ігровий підхід навчання в команді на основі гри (Teams Games Tournament). У межах цього методу вчитель спочатку пояснює новий матеріал, а потім організує групову роботу для формування ООД, але замість індивідуального тестування кожного тижня проводяться змагальні турніри між командами. Із цією метою організуються так звані «турнірні столи» по троє учнів за кожним, які є однаковими за рівнем навченості. Завдання диференціюються за складністю й обсягом залежно від того, якого рівня школярі знаходяться за столом. Столи мають різні планки, але переможець кожного з них приносить своїй команді однакову кількість балів. Таким чином, слабкіші змагаються з рівними собі учнями і мають рівні шанси на успіх для своєї команди. Команда, яка набрала найбільшу кількість балів, стає переможцем турніру. Завданнями для «турнірних столів» на уроках іноземної мови можуть бути граматичні і лексичні тести, завдання за прочитаними текстами, завдання соціолінгвістичного характеру, полілоги учасників турнірного столу.

«Пилка» або «Ажурна пилка» (Jigsaw). Це ще один варіант організації освітньої діяльності в малих групах: учні об'єднуються в групи по чотири-шість чоловік і працюють над навчальним матеріалом, який розбито на фрагменти – логічні або смислові блоки.

Наприклад, працюючи над темою «Подорож», матеріал можна розділити на декілька смислових блоків: *подорож літаком, потягом, морем,*

автомобілем тощо, або ж організувати його іншим чином, виділивши такі підтеми: *вибір маршруту, замовлення квитків, бронювання готелю* тощо. Кожен член групи займається пошуком та опрацюванням своєї інформації. Потім учні, які вивчають одне й те ж питання, але працюють у різних групах, зустрічаються й обмінюються інформацією як експерти з цього питання. Це називається «зустріччю експертів». Після чого вони повертаються у свої групи і навчають усього нового, що вони взнали самі, інших членів групи. Ті, у свою чергу, доповідають про свою частину завдання. Єдиний шлях засвоїти матеріал усіх фрагментів – уважно слухати своїх партнерів по команді і фіксувати в різних формах інформацію.

Учні зацікавлені, щоб їхні товариші добросовісно виконали своє завдання, оскільки це може відобразитися на загальній оцінці. Звітують із всієї теми кожен окремо і вся команда. Варто зазначити, що ставити запитання до тих, хто звітує, може не тільки вчитель, але й члени інших команд, притому що члени групи мають право доповнювати відповідь свого товариша, і такі доповнення йдуть до загального заліку. Учитель веде облік балів, оголошує кінцевий результат.

Варіант «Пилка-2» (Jigsaw-2) передбачає роботу всієї команди над одним і тим же матеріалом, але при цьому кожен член групи отримує тему, котру розробляє особливо ретельно і стає в ній експертом. Зустрічі експертів із різних груп залишаються. У кінці циклу всі учні проходять індивідуальний контрольний зріз, який оцінюється. Результати учнів підсумовуються. Команда, яка змогла отримати найбільшу суму балів, нагороджується.

Навчасомь разом (Learning Together). Відповідно до концепції цієї методики клас розбивається на однорідні за рівнем навченості групи по трое-четверо учнів. Кожна група отримує якесь одне завдання, котре є частиною іншого, масштабнішого завдання, над яким працює увесь клас. Наприклад, при вивченні теми «Подорож» кожна група відповідає за певну частину маршруту: *складання культурної програми, замовлення квитків, бронювання готелю* тощо. Групи спілкуються між собою, уточнюючи деталі подорожі, пропонуючи свої варіанти.

Якщо врахувати, що всю лексику з теми вже засвоєно на попередніх уроках, то акцент у груповій роботі робиться на мовленнєвій діяльності, комунікативній практиці учнів. Група отримує нагороди залежно від досягнень кожного школяра. Саме тому особливу увагу слід приділяти питанню комплектування груп із урахуванням індивідуально-психологічних особливостей кожного учня та розробленню завдань для кожної конкретної групи. Варто зазначити, що всередині групи старшокласники самостійно визначають ролі кожного, причому не лише для виконання завдання групи, а й для організації погодженої успішної роботи всієї групи. Кожен член групи стежить за активністю інших його партнерів у вирішенні загального завдання, за дотриманням культури спілкування всередині групи, фіксації-

єю результатів тощо. Таким чином, група виконує подвійну роль: з одного боку, досягнення чисто навчальної, пізнавальної мети, а з іншого, – соціально-психологічної: учні навчаються культури спілкування один з одним, здобувають досвід толерантності і взаємодопомоги.

Приклад уроку з навчання написання особистого листа згідно з методикою навчання у співпраці.

Навчання письма потребує великих затрат часу та індивідуального підходу до учнів, що важко здійснити в умовах класно-урочної системи масової школи. Ось чому застосування методики роботи в малих групах, де школярі виконують роботу спільно, генеруючи ідеї, допомагаючи один одному подолати так званий *writer's block* (відсутність натхнення), здійснюючи взаємоперевірку робіт, може бути одним з ефективних способів оптимізації роботи щодо навчання цього виду мовленнєвої діяльності.

Пропонований урок розраховано на учнів із рівнем володіння англійською мовою B1 за загальноєвропейською шкалою.

Мета уроку – навчити учнів писати особисті листи-поради. Старшокласники мають розібратися у проблемній ситуації, знайти способи її вирішення, дати пораду, оформити своє висловлювання відповідно до неофіційного стилю мовлення.

Алгоритм роботи вчителя й учнів може бути таким:

1. Учитель разом з учнями визначає цілі та завдання уроку.

Якщо в учнів бракує навичок цілепокладання, то вчитель на початку уроку сам формулює цілі та завдання, записує їх на дошці, обговорює із школярами, вносить зміни й доповнення.

2. Педагог визначає обсяг матеріалу, котрий учні зможуть виконати за відведений на одному уроці час, ураховуючи, що при роботі в групах школярам знадобиться більше часу, щоб переконатися, що всі в групі зрозуміли завдання, домовитися про способи його виконання, дати кожному члену групи можливість завершити його частину роботи, обговорити роботу. Учитель має підкреслити, що завдання не повинно виконуватися індивідуально або за принципом змагальності. Група має подати загальний продукт своєї діяльності, і успіх усіх тут залежить від досягнень кожного.

3. Учитель роздає картки із завданням.

Наприклад:

This is a part of a letter you got from your pen-friend Linda who writes:

I really want to go camping with my friends on summer holiday but my parents won't let me. They say I'm too young and I have to stay at home. But I'm fourteen already and it is so boring at home in summer. What do you think I should do?

Педагог дає інформацію про структуру особистого листа, основну мету цього виду письмово висловлювання і стиль мовлення, в якому він має бути оформлений. Кожна група також отримує роздавальний матеріал з інформацією, підготовленою вчителем (у цьому випадку це будуть правила

складання листа-поради). Якщо виникнуть труднощі, учні можуть звернутися до роздавального матеріалу в будь-який час, при цьому сильні школярі допоможуть слабкішим. Нижче даємо приклад роздавального матеріалу для учнів (табл. 6)

Таблиця 6

Part	Purpose	Notes	Useful phrases
First line	Greet your friend		Dear...
First main paragraph	Thank friend for letter; refer to some important in-formation it contains		How are you? Thanks a lot for your letter. It was great to hear from you... I'm glad to know...
Second main paragraph	Mention partner's problem; Say you will be glad to help		I know what you feel... I understand what it means to
Third main paragraph	Answer your friend's questions, give advice		I think you should... In my opinion, the best way...
Fourth main paragraph	Finish main part of letter; give a reason for ending the letter		Anyway, let me know... I have to go now as...
Closing expressions (1)	Final remarks		Write soon! Take care! See you soon!
Closing expressions (2)	Express love		Love, / Lots of love, / All the best
Final line	Your name only		

4. Учитель задає алгоритм роботи, ділить учнів на групи, визначає завдання для кожної групи і, якщо це необхідно, допомагає розподілити завдання всередині групи. У цьому випадку завдання буде одним для всіх груп, і його можна також записати на дошці. Наприклад, ролі можна розподілити так: один учень відповідає за зміст листа (ідеї, аргументованість, організацію), другий – за написання (можна набирати текст на комп'ютері), третій – за перевірку і редагування. Важливо, що школярі працюють разом, проте окремі елементи завдання можуть виконуватися й індивідуально, за умови їх подальшого обговорення та схвалення всією групою.

Першим етапом роботи групи може бути мозковий штурм – акумуляція ідей (варіанти вирішення проблеми). Другий етап – це робота над лек-

сичними і граматичними засобами реалізації проблемного завдання, тобто створення першого, чорнового варіанта листа. Останнім етапом може бути перевірка написання і редагування.

5. Підводяться підсумки роботи. Якщо темп роботи груп дозволяє, у кінці уроку можна попросити учнів зачитати свої твори – листи-поради і загальним голосуванням визначити кращий.

Підсумки роботи групи повинні оцінюватися не лише за тим, вдалося чи не вдалося учням написати грамотний лист, а також має оцінюватися й організація роботи в групі, те, як учні слухали один одного, як допомагали один одному, як разом вирішували проблеми, що виникали. Із цією метою вчитель під час уроку спостерігає за групами, при цьому учні заздалегідь повідомлені про це, і критерії оцінювання їхньої роботи їм також добре відомі. Якщо школярі не справилися із завданням, це свідчить про те, що практики було недостатньо і їм знадобиться більше часу для засвоєння цієї навички. У цьому випадку вони доопрацьовують лист удома, і оцінка кінцевого продукту діяльності групи здійснюється на наступному уроці.

Метод проєктів. Метод проєктів – це комплексний метод, що дозволяє будувати навчальний процес, виходячи з інтересів учнів, дає їм можливість проявити самостійність у плануванні, організації та контролі своєї навчально-пізнавальної діяльності, результатом якої є створення певного продукту або явища.

В основі методу проєктів лежить розвиток пізнавальних, творчих інтересів учнів та їхнього критичного мислення, умінь самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі. Цей метод завжди орієнтований на самостійну діяльність учнів – індивідуальну, парну, групову, котру школярі виконують протягом певного відрізка часу. Метод проєктів органічно поєднується з методом навчання у співпраці.

Учитель із транслятора готових знань перетворюється в організатора пізнавальної діяльності учнів. Уміння використовувати метод проєктів є показником високої кваліфікації педагога, його прогресивної методики навчання і розвитку учнів. Недаремно цей метод віднесено до технологій XXI століття, яке передбачає, насамперед, уміння адаптуватися до стрімко змінюваних умов життя людини постіндустріального суспільства.

Цінність методу проєктів для навчального предмета «Іноземна мова» полягає в тому, що:

- створюються необхідні умови для використання ІМ як засобу спілкування при вирішенні загального завдання, що сприяє розвитку комунікативної компетентності;
- змістом проєктів є, як правило, культура країни, мова якої вивчається, що сприяє формуванню соціокультурної компетентності;
- розвиваються навички дослідницької пізнавальної діяльності (аналіз літератури, збір і опрацювання інформації, формулювання гіпотези, пошук шляхів вирішення проблемних завдань);

- забезпечується автономність учнів при навчанні, формуються вміння самостійної навчальної діяльності, потреби в самоосвіті та саморозвиткові;
- створюються умови для формування інформаційної компетентності учнів (пошук, прийом, перетворення, критичне осмислення і передача інформації, володіння телекомунікаційними технологіями).

Метод проектів сприяє активізації всіх сфер особистості школяра – інтелектуальної, емоційної, практичної діяльності, а також дозволяє підвищити продуктивність навчання, його практичну спрямованість.

У ході проектної діяльності в центрі уваги учнів перебуває зміст мовлення, що сприяє мимовільному запам'ятовуванню лексичного матеріалу і граматичних структур. Окрім того, орієнтація на інтереси і цілі школярів, свободу вибору змісту і прийомів навчання, що лежать в основі проектної методики, також сприяє оптимізації формування в учнями іншомовної комунікативної компетентності.

Проектна діяльність може бути реалізована як стосовно загальнокультурної тематики, так і профільної. При цьому значне місце займає пошук школярами додаткової інформації, у тому числі орієнтованої на обраний профіль: це можуть бути, наприклад, науково-популярні тексти із зарубіжних джерел (газет, журналів, енциклопедичних словників, довідників тощо). Опрацювання інформації з метою її презентації передбачає розвиток певних творчих умінь, зокрема: уміння подати відібрану інформацію у вигляді таблиць, схем, ілюстрацій, інтелект-карт тощо. Отже, проектна діяльність включає елементи дослідницької та естетичної діяльності.

Проекти найкраще використовувати на заключному етапі певного циклу роботи над розвитком і вдосконаленням умінь у всіх видах мовленнєвої діяльності, наприклад, після завершення тематичного модуля («Family», «Travel», «Learning», «Careers») або певного атестаційного періоду (у кінці чверті, триместру, семестру). Із точки зору навчання іншомовного мовлення, найбільшим достоїнством проектів є те, що вони передбачають природний взаємозв'язок усіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності з можливою перевагою одного з них на окремих етапах залежно від характеру проекту. Проектна діяльність також надає можливість творчого застосування одержаних умінь іншомовного мовлення.

Протягом усього процесу підготовки проекту діяльність учителя зводиться до ролі помічника, радника, консультанта, організатора. Причому, на вищих рівнях мовної підготовки учнів (починаючи з рівня B1), а особливо в ході виконання дослідницьких проектів на етапі профільного навчання у старших класах, спілкування вчителя і учнів має здійснюватися переважно іноземною мовою, що вивчається.

В ефективній роботі з проектною методикою істотну роль відіграє процедура оцінювання. Критеріями оцінки презентації, звіту за проектом можуть бути: глибина й оригінальність змісту; логічність викладу; організація пре-

зентації; якість оформлення; наявність візуального матеріалу; грамотність викладу ІМ; контакт з аудиторією тощо.

Проекти, що використовуються на уроках ІМ, умовно можна поділити на дві групи: **індивідуальні і групові**. Організація роботи і з індивідуальним, і з груповим проектом передбачає шість етапів, які фактично є аналогічними у двох групах і мають більше подібностей, ніж відмінностей.

Розглянемо детальніше ці етапи.

1-ий етап: визначення теми, мети і завдань проекту, вибір і обговорення теми, визначення термінів і кінцевого продукту (для індивідуального проекту – підготовка тематичного постера, переклад оповідання тощо; для групового проекту – спектакль, звіт про дослідження тощо), обговорення критеріїв оцінки кінцевого продукту і способів його презентації (15–20 хв. на уроці). Груповий проект передбачає розподіл ролей у групі (наприклад, для проведення інтерв'ю, підготовки огляду літератури з теми, оформлення роботи тощо).

2-ий етап: збір необхідної інформації, підготовка матеріалів (індивідуальний проект – самостійна діяльність учнів, груповий проект – самостійна індивідуальна і групова діяльність школярів).

3-ій етап: Консультації з учителем із метою контролю процесу роботи над проектом і надання ним допомоги за необхідності. Робота над мовним матеріалом (складається графік індивідуальних консультацій).

У груповому проекті передбачається обговорення в групах на кожному занятті (до 10 хв.) ходу дослідження (підготовки, наприклад, спектаклю з констатацією зробленого і подальшого планування). Проводиться також короткий звіт учнів протягом 5 хвилин від кожної групи на 3–4 заняттях.

4-ий етап: оформлення результатів проекту (самостійна робота учнів).

5-ий етап: презентація проекту (на 1–2 уроках або позакласному заході).

6-ий етап: підведення підсумків, обговорення результатів роботи, оцінка.

Усна презентація є однією з ключових навичок, котра знадобиться учням в їхній професійній діяльності, а значить, потрібно ознайомити їх із технікою виступу, вимогами, які пред'являються до презентації результатів дослідження, допомогти відібрати необхідні мовні засоби. Для цього педагог може скористатися спеціальними розробками щодо створення презентацій іноземною мовою, наприклад, відеокурсом Дж. Комфорта «Ефективні презентації». Вихідні дані про книжку для вчителя цього автора містяться в рекомендованій нами літературі.

8. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

Сучасні процеси інформатизації освіти передбачають широке використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) при вивченні у школі іноземної мови для формування комунікативної компетентності, розвитку творчих можливостей і здібностей учнів, створення умов для їхньої самоосвіти.

Сьогодні вчитель має справу з новим покоління школярів, для яких різні технології стали невід'ємною частиною їхнього повсякденного життя. Отже, педагог повинен урахувати цей факт і вибудовувати процес навчання іноземної мови саме із застосуванням ІКТ, за допомогою яких можна використовувати широкий набір автентичних матеріалів і завдань, а також велику кількість методичних розробок для вчителя. Інформаційно-комунікаційні технології дозволяють моделювати умови комунікативної діяльності, оволодівати мовними навичками, індивідуалізувати і диференціювати навчання, підвищувати інтерес і мотивацію учнів до ІМ.

Існує безліч різних способів використання ІКТ у процесі викладання іноземної мови у школі, зокрема: використання мультимедійних додатків до навчальних посібників, робота в комп'ютерній мовній лабораторії, використання інтерактивних дощок, мультимедійного обладнання тощо. Особливо ефективними є мультимедійні курси до НМК зарубіжних видавництв, які спеціально розроблено для учнів з урахуванням віку та певного рівня мовної підготовки. Вони, як правило, доповнюють або частково дублюють мовний матеріал підручника, і дозволяють інтерактивно працювати над ним. Проте вчителю часто доводиться самому винаходити способи використання електронних освітніх ресурсів на уроці, оскільки в багатьох школах існують проблеми з технічним оснащенням, а також відсутні мультимедійні посібники, особливо до підручників (чи НМК) українських видавництв.

Почати використовувати інформаційні технології можна, маючи всього лише базові навички роботи з комп'ютером. Для отримання доступу до величезних онлайн-ресурсів, збереження й опрацювання текстів та інших мовних матеріалів достатньо вміти працювати з текстовим редактором (наприклад, Microsoft Word) і мати початкові навички роботи в Інтернеті.

Варто зазначити, що багато навчальних посібників провідних зарубіжних видавництв мають Інтернет-сторінки для вчителя, де розміщено додаткові навчальні матеріали, котрі можна використовувати не лише при роботі з НМК, що випускають ці видавництва. Нижче ми подаємо адреси сайтів найбільших видавництв навчальної літератури англійською мовою, де пропонуються різні методичні матеріали для вчителів:

1. Pearson Longman (Інтернет-сторінки, що супроводжують більшість НМК): www.pearsonlongman.com

2. Oxford University Press (розділ Teachers Club із готовими методичними розробками): <http://www.oup.com/elt/teachersclub/>

3. Cambridge University Press (Інтернет-супровід до всіх НМК, методичні рекомендації для вчителя, зразки розділів НМК, у тому числі аудіо-, відео-, мультимедійного супроводу): <http://www.cambridge.org/elt;>

<http://www.cambridge.org/elt/ru>

4. Thomson: <http://elt.heinle.com/>

5. Express Publishing (методичні розробки, веб-супровід НМК, додаткові матеріали): <http://www.expresspublishing.co.uk/>

Деякі сайти, окрім текстів і вправ, містять аудіо-завдання, що особливо цінно, оскільки вчителю самостійно важко підібрати аудіоматеріали, адаптовані до навчальних цілей. Усі аудіозаписи, викладені на названих сайтах, можна скачати на комп'ютер, записати на диск і прослухати на уроці на CD-програвачеві.

Зупинимось коротко на сайті про відомих людей (http://www.famouspeoplelessons.com/sean_banville.html), який створив англійський спеціаліст у галузі англійської мови як іноземної С. Банвіл (Sean Banville). Цей сайт містить плани уроків із використанням біографій та особистої інформації про відомих людей (понад 200) минулого і сучасності – політиків, артистів, музикантів, письменників, композиторів, учених. Тобто, матеріал сайту підходить для використання при вивченні різних тем. Навчальні розробки для кожного уроку можна загрузити на комп'ютер у форматах Doc або PDF (текст з усіма вправами і відповідями на них), MP3 (аудіофрагмент). Усі вправи можна також виконувати в режимі он-лайн (за умови роботи в комп'ютерному класі).

Для того щоб наочно продемонструвати можливості застосування цього сайту на уроках англійської мови, наведемо фрагменти уроку, присвяченого королеві Єлизаветі II (Queen Elizabeth II), зокрема, перший абзац тексту і деякі завдання до нього.

Матеріалом для вивчення пропонується аудіозапис тексту про Єлизавету II (обсягом у 242 слова). Текст також розміщено на сайті.

Queen Elizabeth II is well known throughout the world. She is the Queen of sixteen countries but lives in the United Kingdom. Her ancestors have ruled over the UK for over a thousand years. She holds enormous power over her 129 million subjects, but rarely gets involved with politics. She is a hard-working Queen who has adapted to world changes over six decades.

SYNONYM MATCH: Match the words from the article on the left with their synonyms on the right. Are your answers the same as other students'?

Paragraphs 1 and 2			
1.	throughout	a.	Leader
2.	ruled	b.	Adjusted
3.	adapted	c.	Ruler
4.	besides	d.	Around
5.	monarch	e.	been in power
6.	head	f.	apart from

PHRASE MATCH: Match the following phrases from the article

1.	Queen Elizabeth II is well known	a.	for over a thousand years
2.	Her ancestors have ruled over the UK	b.	politics
3.	rarely gets involved with	c.	throughout the world

LISTENING GAP FILL: Queen Elizabeth II is _____ the world. She is the Queen of sixteen countries but lives in the United Kingdom. _____ over the UK for over a thousand years. She holds _____ her 129 million subjects, but rarely gets involved with politics. She is a hard-working Queen who has adapted to world _____.

CHOOSE THE CORRECT WORD: Delete the wrong word in each of the pairs of italics. Queen Elizabeth II is well *known* / *know* throughout the world. She is the Queen of sixteen countries but *living* / *lives* in the United Kingdom. Her ancestors have *rulers* / *ruled* over the UK for over a thousand years. She holds enormous power over her 129 million subjects, but *rare* / *rarely* gets involved with politics. She is a hard-working Queen who has adapted to world changes over six decades.

SPELLING: These jumbled words are from the text. Spell them correctly.

Paragraph 1

1. well *kownn* throughout the world
2. Her ancestors have *duler* over the UK
3. She holds enormous *ropew*
4. *lyraer* gets involved with politics

PUT THE TEXT BACK TOGETHER: Number these lines in the correct order.

()	lives in the United Kingdom. Her ancestors have ruled over the UK for over a thousand years. She holds enormous
(1)	Queen Elizabeth II is well known throughout the world. She is the Queen of sixteen countries but

SCRAMBLED SENTENCES With your partner, put the words back into the correct order.

- 1 world well Queen known Elizabeth throughout II the is
- 2 gets politics involved rarely with

DISCUSSION (Write your questions):

STUDENT A's QUESTIONS (Do not show these to student B)	
1.	What do you know about Queen Elizabeth II?
2.	Would you like to meet Queen Elizabeth II?

3.	What would you like to know about Queen Elizabeth II and why?
4.	_____
STUDENT B's QUESTIONS (Do not show these to student A)	
1.	What did you learn from this text about Queen Elizabeth II?
2.	What questions would you like to ask Queen Elizabeth II?
3.	What would her answers be to those questions?
4.	_____

THE QUEEN ELIZABETH II SURVEY: Write five questions about Queen Elizabeth II in the table. Do this in pairs/groups. Each student must write the questions on his / her own paper. Without your partner, interview other students. Write down their answers. Return to your original partner(s) and share and talk about what you found out. Make mini-presentations to other groups on your findings.

WRITING: Write about Queen Elizabeth II for 10 minutes. Show your partner your paper. Correct each other's work.

HOMEWORK:

1. VOCABULARY EXTENSION: Choose several of the words from the text. Use a dictionary or Google's search field (or another search engine) to build up more associations / collocations of each word.

2. INTERNET: Search the Internet and find more information about Queen Elizabeth. Talk about what you discover with your partner(s) in the next lesson.

3. QUEEN ELIZABETH II POSTER: Make a poster showing the different stages of the life of Queen Elizabeth II. Show your poster to your classmates in the next lesson. Did you all find out similar things?

4. MAGAZINE ARTICLE: Write a magazine article about Queen Elizabeth II. Include an imaginary interview with her. Write about what she does every day and what she thinks about. Read what you wrote to your classmates in the next lesson. Give each other feedback on your articles.

5. LETTER: Write a letter to Queen Elizabeth II. Ask her three questions about her life. Give her three suggestions on what she should do in her future. Read your letter to your partner(s) in your next lesson. Your «Queen Elizabeth II expert» partner(s) will try and answer your questions.

Сайт містить також ключі (відповіді) до учнівських завдань.

Таким чином, учителям запропоновано велику кількість вправ репродуктивного і продуктивного характеру, з яких необхідно взяти лише ті, які відповідають поставленим цілям на конкретному уроці. При цьому варто також урахувати мовний рівень учнів, їхні індивідуальні особливості та інтереси. Так, якщо дозволяє мовна підготовка групи, можна після прослуховування аудіофрагмента виконати одну вправу на перевірку розуміння почутого (наприклад, завдання на розстановку частин тексту в правильному

порядку) і відразу ж переходити до продуктивних завдань (наприклад, до обговорення в малих групах біографії Єлизавети II).

Особливої уваги заслуговує той факт, що всі завдання, які пропонуються як домашня робота, мають творчий характер, а деякі з них можуть перерости в проектну роботу. Якщо дозволяють умови, учням можна запропонувати прямо на уроці пошук додаткової інформації про королеву в Інтернеті. При цьому бажано, щоб учитель заздалегідь склав список сайтів, де таку інформацію можна знайти. Після виконаного завдання старшокласники обмінюються знайденою інформацією і в групах створюють, наприклад, постер, присвячений Єлизаветі II.

Той же автор (С. Банвіл) пропонує ще один сайт для вчителів – Breaking News (<http://www.breakingnewsenglish.com/>), на якому розміщено розробки уроків із суспільно-політичної тематики. Наприклад, запропонований урок на тему «Глобальне потепління» (Global warming) (<http://www.breakingnewsenglish.com/0705/070505globalwarming.html>) можна використати у старших класах при вивченні теми «Захист довкілля».

Це лише назви деяких сайтів для вчителів іноземних мов, інші можна знайти в Інтернеті за тематичними рубриками або на російському сайті: Фестиваль педагогических идей «Открытый урок». Преподавание иностранных языков (<http://festival.1september.ru/>). «Открытый урок» – це онлайн фестиваль педагогічних ідей, який організував Видавничий дім «Первое сентября» (м. Москва) – одне з провідних російських видавництв педагогічної періодики. Педагогічний фестиваль «Открытый урок» став популярним майданчиком для обміну досвідом та ідеями між педагогами із різних регіонів країни.

ВИСНОВКИ

Профільне навчання, як вид диференційованого навчання, передбачає врахування освітніх потреб, нахилів і здібностей учнів, створення умов для навчання старшокласників відповідно до їхнього професійного самовизначення, що забезпечується за рахунок змін у цілях, змісті та структурі організації навчання.

Конкретна реалізація цілей навчання іноземної мови у старшій школі спрямована на подальший розвиток іншомовної комунікативної компетентності (мовної/лінгвістичної, мовленнєвої, соціокультурної, соціолінгвістичної, загальнонавчальної), що передбачає не лише оволодіння сумою деяких іншомовних знань, умінь і навичок, а також здатність школярів застосовувати ці знання й уміння в реальних життєвих ситуаціях.

До базових компонентів профільного навчання іноземної мови можна віднести елективні курси, професійну орієнтацію, учнівське мовне портфоліо.

Провідна роль у профільному навчанні старшокласників іноземної мови належить елективним курсам, які доповнюють зміст предмета, сприяють самовизначенню учнів щодо вибору ними подальшої освіти і/або професійної діяльності, пов'язаної з іноземною мовою. Сьогодні існують лише окремі загальні підходи, пов'язані з розробленням елективних курсів із навчальних предметів.

Проте цього недостатньо для формулювання універсальних основ створення елективних курсів із профілю спеціалізації, зокрема з іноземної мови, що базується на особистісно орієнтованому та компетентнісному підходах до підготовки випускників загальноосвітніх навчальних закладів.

Іноземна мова як навчальний предмет має великі можливості, щоб орієнтувати старших школярів у світі професій, а також сприяти формуванню професійно важливих якостей особистості. Профорієнтаційні уроки з іноземної мови завдяки цікавим інноваційним методам і цілеспрямованому змісту навчальних матеріалів про різні професії допоможуть учням не лише реалізувати свій інтерес до іноземної мови як навчального предмета, а також уточнити їхню готовність до вибору конкретної професії, пов'язаної (або не пов'язаної) зі знанням іноземних мов.

Важливим і невід'ємним компонентом профільного навчання іноземної мови у старшій школі є також учнівське мовне портфоліо, яке має стати інноваційним навчальним засобом у складі цілісного навчально-методичного комплексу і сучасною ефективною формою накопичення й оцінювання індивідуальних досягнень учнів. Проте досі це питання не вирішено на державному рівні в масштабах усіх ЗНЗ країни.

Сучасні методи і види навчальної діяльності все більше набувають форм, наближених до реальних умов спілкування. Для учнів старшої школи такими є інтерактивні методи навчання, що дозволяють розв'язувати комунікативно-пізнавальні завдання засобами іншомовного спілкування: рольові ігри, навчальні ситуативні завдання, метод проектів, рефлексивні методи (інтелект-карта, сінквейн, кластер) тощо.

Модернізація національної шкільної освіти, пов'язана із запровадженням профільного навчання, вимагає якісних змін у професійній підготовці вчителя іноземної мови. Нинішня школа, як ніколи, потребує ініціативних, творчих, креативних, мобільних педагогів, готових до постійної самоосвіти і саморозвитку, пошуку ефективних форм навчання, орієнтованих на інноваційні педагогічні технології. Дотримання Болонських принципів, зокрема впровадження двоциклового навчання та освітніх і кваліфікаційних ступенів (бакалавра і магістра), і є гарантією підготовки саме таких учителів.

Отже, успішна реалізація профільного навчання учнів старшої школи (створення нормативно-правової бази, навчально-методичного забезпечення, фінансування тощо) потребує системної і дієвої співпраці управлінців освіти, науковців і всіх учасників навчально-виховного процесу.

Рекомендована література

1. Бим И. Л. Профильное обучение иностранным языкам на старшей ступени общеобразовательной школы: проблемы и перспективы / И. Л. Бим. – М. : Просвещение, 2007. – 168 с.

2. Бьюзен Т. Супермышление / Т. Бьюзен ; пер. с англ. Е. А. Самсонова. – 2-е изд. – Мн. : ООО «Попурри», 2003. – 304 с.

3. Європейське Мовне Портфоліо : метод. вид. / Уклад. О. Карп'юк. – Тернопіль : Лібра Terra, 2008. – 112 с.

4. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. вид. д-р пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.

5. Закон України «Про освіту» / Освіта України. Нормативно-правові документи. – К. : Міленіум, 2001. – С. 11–38 (поточна редакція від 01.04.2014 р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>).

6. Іноземна мова : програма для загальноосвітніх навчальних закладів : Рівень стандарту. Академічний рівень. Профільний рівень. 10–11 класи. – К., 2010. – 112 с.

7. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 512 с.

8. Концепція профільного навчання у старшій школі // Інформ. зб. МОН України. – 2003. – №24. – С. 3–15 (нова ред.: наказ МОН України №1456 від 21.10.2013. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/1681->).

9. Литл Д. Европейский Языковой Портфель : пособие для учителей и преподавателей пед. фак-тов / Д. Литл, р. Перклова ; пер. с англ. под общ. ред. К. М. Ирисхановой. – М. : МГЛУ, 2003. – 72 с.

10. Лінгводидактичні засади навчання іноземної мови учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів : навч.-метод. посіб. / В. Г. Редько, Т. К. Полонська, Н. П. Басай [та ін.] ; за наук. ред. В. Г. Редька. – К. : Пед. думка, 2013. – 360 с.

11. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підруч. для студ. лінгв. ун-тів і фак. ін. мов вищих навч. закладів / О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька [та ін.] ; під заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2013. – 590 с.

12. Полат Е. С. Метод проекта на уроках иностранного языка / Е. С. Полат // Иностранные языки в школе. – 2000. – №2. – С. 3–10; №3. – С. 2–6.

13. Полонська Т. К. Науково-теоретичні підходи до створення елективних курсів з іноземної мови у профільній школі / Т. К. Полонська // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. – К. : Пед. думка, 2011. – Вип. 11. – 800 с. – С. 431–437.

14. Полонська Т. К. Мовне портфоліо як інноваційний компонент навчально-методичних комплексів з іноземної мови для старшої школи / Т. К. Полонська // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. – К. : Пед. думка, 2012. – Вип. 12. – С. 637–645.

15. Полонська Тамара. Професійна орієнтація учнів старшої школи засобами іноземної мови / Тамара Полонська // Міждисциплінарність як методологія гуманітарних наук: мова, освіта, культура. – Умань : ПП Жовтий О.О., 2012. – Ч. 1. – С. 128–133.

16. Редько В. Г. Особливості реалізації змісту рівневого навчання іноземних мов у старшій профільній школі в Україні / В. Г. Редько, О. С. Пасічник // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. – К. : Пед. думка, 2012. – Вип. 12. – С. 649–662.

17. Тесты для выбирающих профессию / сост. А. М. Кухарчук, В. В. Лях, С. Г. Макарова. – Минск : Современная школа, 2008. – 288 с.

18. Хуторской А. В. Современная дидактика : учебник для вузов / А. В. Хуторской. – СПб. : Питер, 2001. – 544 с.

19. Comfort J. Effective presentations : teacher's book / J. Comfort with York Associates. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 48 p.

20. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment / Council of Europe. – UK : Cambridge University Press, 2001. – 260 p.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Полонська Тамара Костянтинівна

Профільне навчання іноземної мови учнів старшої школи

Редактор Бартош С. В.
Верстка Лоза В. С.
Обкладинка Мирончик Ю. П.

Підписано до друку 19.08.2014 р. Формат 60x90 ¹/₁₆.
Гарнітура Петербург. Друк. офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 5,0
Наклад 300 пр.

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено.**

Видавництво «Педагогічна думка»
04053, м. Київ, вул. Артема, 52-а, корп.2;
тел./факс: (044) 484-30-71

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників
та розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 3563 від 28.08.2009 р.

Полонська Тамара Костянтинівна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії навчання іноземних мов Інституту педагогіки НАПН України